

Jadwiga Anna Stęchły

historyk sztuki, dr nauk technicznych w dyscyplinie architektura i urbanistyka

Narodowy Instytut Dziedzictwa, Oddział Terenowy w Rzeszowie

art historian, PhD of technical sciences in the field of architecture and urban planning

National Heritage Board of Poland, Regional Office in Rzeszów

Opactwo benedyktyńskie w Jarosławiu. Ochrona, konserwacja i zarządzanie po II wojnie światowej

Benedictine Abbey in Jarosław. Protection, conservation and management after World War II

Abstrakt

Przedmiotem opracowania jest problematyka ochrony i zarządzania zespołem kościelno-klasztornym sióstr benedyktynek w Jarosławiu po II wojnie światowej. Analiza tematu w wyznaczonym przedziale czasowym pozwoliła nakreślić interesujący obraz przemian w podejściu do zabytku i zarządzaniu dziedzictwem kulturowym. Te zmiany widoczne są szczególnie w okresie, kiedy opactwo wróciło na własność kościoła. Wówczas obiekt należący do skarbu państwa, w którym decydował konserwator nadzorujący prace finansowane z środków państwowych, przeszedł w ręce instytucji, która ciężar finansowania wzięła na siebie. Decydemtem stał się nowy właściciel, a urząd konserwatorski zszedł na dalszy plan. Ta transformacja jest odzwierciedleniem zmian ustrojowych i społeczno-gospodarczych w całym państwie. Skutkowała ona nowymi szansami, ale i zagrożeniami dla zabytku. W przypadku opactwa, co ważne, zarządca dość szybko zrozumiał znaczenie i wartość założenia kościelno-klasztornego, nie tylko jako kompleksu sakralnego, ale jako dziedzictwa niosącego ze sobą potencjał rozwoju kulturowego, duchowego, społecznego i ekonomicznego.

Słowa kluczowe: opactwo benedyktyńskie w Jarosławiu, klasztor benedyktynek w Jarosławiu, zarządzanie dziedzictwem, problematyka ochrony konserwatorskiej po II wojnie światowej

Wprowadzenie

Chcąc mówić o problematyce ochrony konserwatorskiej benedyktyńskiego założenia kościelno-klasztornego w Jarosławiu, powinniśmy wrócić do 2. połowy XIX wieku, czasu, kiedy pieczę nad zabytkami Galicji roztaczał aparat Centralnej Komisji Konserwatorskiej w Wiedniu, a kompleks zaadaptowany był już na koszary zwane „Anna Kasarne”¹. Trudno na tym etapie badań ocenić wpływ ówczesnych organów ochrony zabytków na utrzymanie jarosławskiego

Abstract

The subject of the study is the issue of protection and management of the Benedictine Sisters church and monastery complex in Jarosław after World War II. The analysis of the topic within a set time period shows an interesting picture of the changes in the approach to the monument and the management of cultural heritage. These changes are particularly noticeable in the period when the abbey once again became the property of the church. At that time, the building which earlier belonged to the state treasury and was managed by the monument protection officer who supervised the works financed from state resources, passed into the hands of an institution which took over the burden of financing. Decisions were made by the new owner, and the monument protection office no longer played a decisive role. This transformation reflects systemic and socio-economic changes in the whole country. It resulted in new opportunities, but also threats to the monument. What is important, in the case of the abbey, the administrator quickly understood the meaning and value of the church and monastery complex, not only as a sacred complex, but also as a heritage with the potential for cultural, spiritual, social and economic development.

Keywords: Benedictine abbey in Jarosław, Benedictine monastery in Jarosław, heritage management, conservation protection after World War II

Introduction

In order to talk about the issue of conservation protection of the Benedictine church and monastery in Jarosław, we should return to the second half of the 19th century, when the monuments of Galicia were taken care of by the Central Monuments Protection Commission in Vienna, and the complex was already adapted to barracks called “Anna Kasarne”¹. It is difficult at this stage of research to assess the influence of the then monument protection authorities on the

założenia i przychylić się do hipotezy, iż władze austriackie przeznaczały jakieś środki konkretnie na ochronę dziedzictwa pobenedyktynskiego. W pełni jednak zdawały sobie sprawę z wartości i rangi zabytkowego zespołu, co potwierdza chociażby raport o stanie koszar i kościoła Świętej Anny z 1911 roku, opracowany w związku ze sprawą zamiaru odkupienia kompleksu przez Gminę Miejską Jarosław. W raporcie komisja podkreśliła wartość kościoła i jego wystroju, wymieniając jako najcenniejsze „kamienny portal barokowy wskazujący na ślady polichromii” oraz „kosztowne stiukowe medaliony wskazujące na wpływy włosko-flamandzkie i pozostające w stylistycznym związku z podobnymi pracami w barokowych kościołach w Lublinie (zabór rosyjski), w Krakowie (kościół na Bielanych) i Wiśniczu (kościół pałacowy)”². Budynki klasztorne uznała za „skromne zabytki”, aczkolwiek zaznaczyła, że „tworzą jednak wraz z kościołem Świętego Mikołaja malowniczą, urokliwą całość, która niezależnie od dużego znaczenia samego kościoła powinna zostać zachowana”. We wspomnianym raporcie Centralna Komisja Ochrony Zabytków „uprasza” Ministerstwo Obrony Narodowej w Wiedniu, aby opuściło cenę sprzedaży koszar oszacowanych na kwotę 650 000 koron po to, by Gmina Miejska Jarosław mogła te koszary nabyć celem przywrócenia pierwotnej funkcji. Stanowisko określone w raporcie rzuca pewne światło na ówczesną politykę konserwatorską.

Gmina nie odkupiła, niestety, dawnego opactwa. Wojsko austro-węgierskie opuściło koszary dopiero wraz z zakończeniem I wojny światowej i jego miejsce wkrótce (1919 r.) zajęło wojsko polskie, koszary „Anna Kasarne” stanowiły bowiem znakomite lokum, dostosowane do potrzeb nowego użytkownika. zasadnicza różnica pomiędzy użytkownikami polegała jednak na tym, że dla Polaków kompleks miał olbrzymie znaczenie jako dobro narodowe. Dlatego wojsko polskie przystąpiło do prac remontowych i konserwatorskich przy dużym zaangażowaniu dowództwa, a przede wszystkim generała Wacława Scaevoli-Wieczorkiewicza. Dzięki podjętym wówczas działaniom: inwentaryzacji i odbudowie murów oraz baszt (choć dalekiej od prawdy historycznej), remoncie kościoła, konserwacji wystroju sztukatorskiego i malowideł, można było kontynuować dzieło ratowania kompleksu w latach późniejszych. Prowadzone

maintenance of the Jarosław complex and to agree with the hypothesis that the Austrian authorities allocated some funds specifically for the protection of the Benedictine heritage. However, they were fully aware of the value and rank of the historic complex, which is confirmed by the 1911 report on the condition of the barracks and St. Anne's Church, prepared in connection with the intention to buy the complex by the Municipality of Jarosław. In the report, the committee stressed the value of the church and its decor, listing as the most valuable “a stone Baroque portal showing traces of polychrome” and “expensive stucco medallions showing Italian-Flemish influences and stylistically related to similar works in Baroque churches in Lublin (the Russian partition), in Krakow (the Bielany church) and Wiśnicz (the palace church)”². It considered the monastery buildings to be “modest monuments”, although it noted that “they form a picturesque, charming whole, together with the church of St. Nicholas, and should be preserved regardless of the importance of the church itself”. In the aforementioned report, the Central Commission for the Protection of Historic Monuments “requested” the Ministry of National Defence in Vienna to lower the selling price of the barracks, estimated at 650,000 coronas, so that the Municipality of Jarosław could acquire the barracks in order to restore their original function. The position set out in the report sheds some light on the monument protection policy of the time.

Unfortunately, the municipality did not buy back the former abbey. The Austro-Hungarian army left the barracks only after the end of World War I and soon (in 1919) the Polish army took their place, because the “Anna Kasarne” barracks were an excellent location, adapted to the needs of the new user. The main difference between the users, however, was that for the Poles the complex had a huge significance as a national good. That is why the Polish army undertook renovation and conservation works, with the great involvement of the command, and above all of General Wacław Scaevola-Wieczorkiewicz. Thanks to the steps taken at that time: inventory and reconstruction of the walls and towers (although far from historical truth), renovation of the church, conservation of the stucco decoration and paintings, it was possible to continue the work of saving the complex

wówczas roboty budowlane i prace konserwatorskie konsultowane były i uzgadniane z Józefem Piotrowskim – ówczesnym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków we Lwowie, który wielokrotnie podkreślał znaczenie i wartość założenia. W jednym z pism skierowanych do Magistratu Miasta napisał: „Wymienione zabytki należą do najwybitniejszych w Polsce, których zupełna odbudowa, jak najtroskliwsza konserwacja i należyte użytkowanie jest ważnym ogólnonarodowym postulatem kulturalnym, którego spełnienia domagają się słusznie najwyższe społeczne sfery naukowe i intelektualne”³. Natomiast w liście do generała Wieczorkiewicza zapewniał, że prace mające na celu „doprowadzenie odbudowy (klasztoru) do zupełnego ukończenia oraz przeznaczenia gmachu na wzorowy Zakład wychowawczy dla sierót i dzieci oficerów i urzędników państwowych, wszelkie przedsięwzięcia, zmierzające do urzeczywistnienia tego szczytnego zamiaru, połączonego z najlepszym i najtrwalszym zabezpieczeniem wspaniałych gmachów zabytkowych o znaczeniu i wartości ogólnonarodowej popieram jak najgoręcej”⁴. Zakres wykonanych w okresie między wojnami robót przyczynił się nie tylko do utrwalenia i zachowania poszczególnych obiektów, ale w istocie wyznaczył kierunek ochrony murów obronnych i baszt w 2. połowie XX i na początku XXI wieku, dlatego warto o nich, chociaż w tak marginalny sposób, wspomnieć.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest problematyka ochrony i konserwacji benedyktyńskiego założenia kościelno-klasztornego oraz zarządzania zabytkowym kompleksem po II wojnie światowej. W 1945 roku przedstawiał on katastrofalny stan zachowania, szczególnie kościoła, użytkowany latami jako magazyn mundurów, później stajnie, a ostatecznie w lipcu 1944 roku wypalony we wnętrzu i tym samym pozbawiony sztukatorskiego i malarskiego wystroju⁵. Sklepienia i ściany kościoła były mocno uszkodzone, poza tym zniszczone były dachy nad kościołem i kaplicami, brakowało hełmów na wieżach, a także stolarki okiennej i drzwiowej. Zniszczenia wewnętrzne oszacowane zostały na 80 procent. W przypadku budynków klasztornych sytuacja wyglądała nieco lepiej, zniszczenia oszacowano na 50 procent. W związku z zaistniałą sytuacją 4 maja 1945 roku zawiązał się komitet pod przewodnictwem starosty Walentego Napory, który rozpoczął starania

in later years. The construction and conservation works carried out at that time were consulted and agreed upon with Józef Piotrowski, the Regional Monuments Inspector in Lviv at that time, who repeatedly emphasized the importance and value of the complex. In one of the letters to the Municipal Authorities, he wrote: “The listed monuments are among the most outstanding in Poland, whose complete reconstruction, the most careful conservation and proper use is an important national cultural postulate, whose fulfilment is rightly demanded by the highest social scientific and intellectual spheres”³. In his letter to General Wieczorkiewicz, he assured that he strongly supported the work aimed at “completing the reconstruction (of the monastery) and designation of the building as an exemplary Educational Institution for orphans and children of officers and civil servants, all undertakings aimed at the realization of this noble intention, combined with the best and most durable protection of the magnificent historic buildings of national importance and value”⁴. The scope of works carried out in the period between the wars contributed not only to the consolidation and preservation of individual objects, but in fact determined the direction of protection of the defensive walls and fortified towers in the second half of the 20th and early 21st century, so it is worth mentioning them, although in a marginal way.

The subject of this study is the issue of protection and conservation of the Benedictine church and monastery complex and the management of the historical complex after World War II. In 1945 it presented a catastrophic state of preservation, especially the church, used for years as a warehouse for uniforms, then stables, and finally in July 1944 burnt inside and thus devoid of stucco and painting decoration⁵. The vaults and walls of the church were badly damaged, the roofs over the church and the chapels were destroyed, the cupolas on the towers were missing, as well as window and door joinery. The internal damage was estimated at 80 percent. In the case of the monastery buildings, the situation was slightly better, with damage estimated at 50 percent. In connection with this situation, on 4 May 1945 a committee was formed under the leadership of the District Governor, Walenty Napora, who began efforts to raise funds for renovation and security works⁶.

o pozyskanie środków na prace remontowe i zabezpieczające⁶. Na przełomie roku 1945 i 1946 pokryto dachem nawę główną, prezbiterium, dwie nawy boczne i dwie kaplice kosztem 420 000 zł przydzielonych przez Ministerstwo Kultury i Sztuki⁷.

Opactwo benedyktyńskie w posiadaniu Szkoły Budownictwa: 1947-1988

W 1947 roku zmieniła się sytuacja własnościowa całego założenia. Departament Kwatermistrzostwa Budowlanego Ministerstwa Obrony Narodowej wyraził zgodę na przekazanie budynków pobenedyktyńskich Ministerstwu Kultury i Sztuki⁸. W maju starostwo w Jarosławiu przejęło założenie w obrębie górnych murów obronnych wraz z „drogą dojazdową” – tj. pozostałościami konstrukcji mostowej łączącej Wzgórze św. Mikołaja z sąsiednim Wzgórzem św. Jana⁹. W skład nieruchomości weszły mury obronne, baszty, budynek murowany przy murze (dawny dom gościnny), budynek murowany parterowy i szopa drewniana obok bramy wjazdowej, szopa przy murze od północy, oranżeria oraz oczywiście kościół i dwuskrzydłowy klasztor¹⁰. 12 września 1947 roku zabytkowe założenie zostało przekazane przez starostwo, którego przedstawicielem był architekt powiatowy J. Mihilewicz, Szkole Budownictwa reprezentowanej przez nauczycieli – architekta Zygmunta Billy’ego i architekta Wawrzyńca Dayczaka¹¹.

Dawne opactwo, zyskując użytkownika – co dla obiektu zabytkowego ma olbrzymie znaczenie – znalazło na wiele lat opiekuna, który czynił starania, by dostosować klasztor i jego otoczenie do potrzeb internatu dla młodzieży uczącej się w szkole, dbając jednocześnie o zachowanie benedyktyńskiego dziedzictwa¹². W pierwszej kolejności opracowana została inwentaryzacja budynków będąca podstawą do określenia zakresu robót niezbędnych do wykonania i sporządzenia kosztorysów. Były one finansowane przez Ministerstwo Odbudowy, a wykonywane przez powołany wówczas Oddział Robót Budowlanych Państwowej Szkoły Budownictwa – przedsiębiorstwo prowadzące prace remontowe na potrzeby szkoły. Przy pracach udział brała w dużym stopniu młodzież, która uczęszczała do szkoły. Uczyla się praktycznego zawodu, a jednocześnie realizowała

In late 1945 and early 1946, the main nave, the chancel, two aisles and two chapels were roofed at the cost of PLN 420,000 allocated by the Ministry of Culture and Arts⁷.

The Benedictine Abbey owned by the Construction School: 1947-1988

In 1947 the ownership of the whole establishment changed. The Quartermaster’s Construction Department of the Ministry of National Defence agreed to the transfer of the Benedictine buildings to the Ministry of Culture and Art⁸. In May the District Governor’s Office in Jarosław took over the establishment within the area of the upper defensive walls and the “access road”, i.e. the remains of the bridge structure connecting St. Nicholas Hill with the neighbouring St. John’s Hill⁹. The property included defensive walls, towers, a brick building by the wall (former guest house), a one-storey brick building and wooden shed next to the entrance gate, shed by the wall from the north, an orangery and of course the church and the double-winged monastery¹⁰. On 12 September 1947, the historic establishment was handed over by the District Governor’s Office, represented by the district architect J. Mihilewicz, to the Construction School represented by the following teachers – architect Zygmunt Billy and architect Wawrzyniec Dayczak¹¹.

The former abbey, having gained a user – which is of great importance for the historical building – found a guardian who made efforts to adapt the abbey and its surroundings to the needs of a boarding school dormitory for young people, while at the same time taking care to preserve the Benedictine heritage¹². First of all, the inventory of buildings was prepared as a basis for determining the scope of works necessary for the execution and preparation of cost estimates. These were financed by the Ministry of Reconstruction, and carried out by the Construction Works Department of the State School of Construction – a company carrying out renovation works for the needs of the school. A large part of the work was carried out by young people who attended the school. They were learning a practical profession and at the same time implemented post-war slogans and ideas of rebuilding the country from war damages (fig. 1).

powojenne hasła i idee odbudowy kraju ze zniszczeń wojennych (il. 1). Pierwszy etap prac objął przygotowanie w budynku klasztornym pokojów mieszkalnych dla pracującej młodzieży i zaplecza łącznie z kuchnią. Zasadniczo klasztor przeznaczony został na internat dla chłopców, a dawny dom gościnny (tzw. rezydencja dewotek) oraz wybrane baszty na mieszkania służbowe. Wkrótce na reliktach dawnej rezydencji kapelanów w sąsiedztwie bramy gospodarczej od południa wzniesiono nowy budynek z przeznaczeniem na łaźnię i pralnię. W latach 1949-1952 wybudowano kolejny obiekt, na południe od głównego wjazdu, z przeznaczeniem na internat dla dziewcząt. Kościół funkcjonował jako magazyn materiałów budowlanych.

Dla służb konserwatorskich adaptacja dawnego opactwa na cele oświatowe stanowiła środek do poprawy stanu zachowania kompleksu, a nie cel sam w sobie. Było rzeczą oczywistą, że wraz z nowym użytkownikiem i funkcją nastąpią zmiany mogące wpłynąć na utratę części wartości zabytkowej, ale w tamtym okresie przywrócenie pierwotnej funkcji i właścicieli – benedyktyńskiego zakonu – pozostało poza realiami. Akta dotyczące prac potwierdzają, że były one uzgadniane systematycznie ze służbami konserwatorskimi i wykonywane zgodnie z obowiązującymi wówczas technologiami i sztuką budowlaną. Ustalano zarówno szeroko zakrojone roboty budowlane w klasztorze, jak i pomniejsze prace we wnętrzu, nawet takie, jak założenie boazerii, które konserwator warunkował koniecznością zbitcia olejnych lamperii, założeniem tynków wapiennych i montażem jej z zachowaniem odpowiedniej odległości od ściany¹³. Te działania odzwierciedlają starania służb o przywrócenie obiektowi właściwego stanu zachowania. Szeroki front prac wykonany został przy wieżach, dachach i elewacjach oraz murach obronnych¹⁴ (il. 2). W okresie użytkowania zespołu przez Szkołę Budownictwa decyzje dotyczące prac w obrębie kompleksu podejmowane były po wcześniejszych naradach, na których formułowano wytyczne do projektów wykonawczych. Poza użytkownikami uczestniczyli w nich

The first stage of work included the preparation of rooms in the monastery building for the working youth, and facilities, including a kitchen. The monastery was mainly used as a boarding house for boys, and the former guest house (the so-called Devotees' Residence) and selected towers – for company housing. Soon, from the south, a new building was erected on the relics of the former chaplain's residence in the vicinity of the service gate intended for a bathhouse and laundry. In the years 1949-1952 another building was built, south of the main entrance, intended for a boarding house for girls. The church functioned as a storehouse for building materials.

For the monument protection services, the adaptation of the former abbey for educational purposes was a means to improve the preservation of the complex and not an end in itself. It was obvious that with the new user and function there would be changes that could result in the loss of a part of the historic value, but at that time the restoration of the original function and the owners – the Benedictine order – was not possible. The files concerning the construction works confirm that they were systematically agreed with the monument protection services and carried out in accordance with the then applicable technologies and construction art. Both extensive construction works in the monastery and minor interior works were consulted, such as the panelling, which was conditioned by the monument protection officer by the need to break oil panelling, the installation of lime plaster and assembly of wooden panels at a suitable distance from the wall¹³. These actions reflect the efforts of the services to restore the integrity of the site. Extensive works were carried out at the

1. Opactwo benedyktyńskie, lata 60. XX w. Zbiory prywatne J. Stęchły

1. The Benedictine Abbey, 1960s. Private collection of J. Stęchły

przedstawiciele służb konserwatorskich oraz jarosławskiego muzeum. Użytkownicy dostosowywali się do wymagań bez większych sprzeciwów. Należy zauważyć, że środowisko konserwatorskie w Jarosławiu już wówczas prężnie funkcjonowało. W mieście szeroką działalność inwentaryzatorską, dokumentacyjną, badawczą i konserwatorską prowadziło Przedsiębiorstwo Państwowe Pracownie Konserwacji Zabytków, którego oddział miał siedzibę w dawnym domu wójtowskim przy ul. Opolskiej 10 oraz w budynku małej synagogi zaadaptowanej na pracownię i biura.

Od początku lat 70. XX wieku były prowadzone badania do studium historyczno-urbanistycznego. Opracowanie sfinalizowane w 1975 roku stanowiło podstawę sporządzenia Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego i rewaloryzacji Starego Miasta Jarosławia. Plan przygotowany pod kierunkiem architekta inżyniera Andrzeja Piątka i architekta inżyniera Janusza Maca uchwalony w 1979 roku¹⁵ obejmował obszar starówki z najstarszą, zwartą zabudową nowożytną oraz z dawnymi założeniami jezuitów i benedyktynek. Kwartał oznakowany numerem B12 UTK o powierzchni 4,403 ha – „dawny klasztor

towers, roofs, elevations and defensive walls¹⁴ (fig. 2). In the period when the establishment was used by the Construction School, decisions concerning the works within the complex were made after previous meetings, during which guidelines for executive designs were formulated. Apart from the users, they were attended by representatives of monument protection services and the Jarosław museum. The users adapted to the requirements without much opposition. It should be noted that the monument protection community in Jarosław was at that time already dynamic. In the town, a wide range of inventory, documentation, research and conservation activities were carried out by the Polish Studios for Conservation of Cultural Property (PKZ), whose branch was located in the former house of the head of the commune at 10 Opolska Street and in the building of a small synagogue adapted for studios and offices.

From the early 1970s, research for a historical and urban study was conducted. The study, finalized in 1975, was the basis for drawing up the local spatial development plan and revalorization of the Old Town of Jarosław. The plan prepared under the direction of

ss. Benedyktynę” wraz z najbliższym otoczeniem, to jest stokami i dolnym murem oporowym przy ul. Podgórze – zaliczony został do strefy A – czynnej ochrony konserwatorskiej, przeznaczony na cele turystyczne i kulturalne, z podkreśleniem, że „z konserwatorskiego punktu widzenia jest rzeczą konieczną zapewnienie jednego i właściwego użytkownika obszaru i obiektów klasztornych”.

Zarysowany program użytkowy i wytyczne konserwatorskie odzwierciedlają świadome gospodarowanie kompleksem o wyjątkowych wartościach zabytkowych, stanowiącym potencjał dla rozwoju miasta. Wydaje się, że wartość nie tylko opisywanego założenia, ale i Jarosławia była pojmowana i rozumiana przez ówczesne władze miasta. Po czasie można śmiało powiedzieć, że ochrona zabytków była priorytetem w działaniach inwestycyjnych. Decydowały o tym różnorodne czynniki, ale nic nie zaprzeczy faktem, że w magistracie miasta prężnie działało Biuro Rewaloryzacji Zabytków. Roboty budowlane i prace konserwatorskie przy starówce były prowadzone na szeroką skalę. Rozwiązywano wówczas wiele problemów związanych z zabezpieczeniem jarosławskich podziemi, poszczególnych kamienic o nowożytnej proveniencji oraz ich dekoracji malarskich i sztukatorskich. Ta powszechna akceptacja władz dla przywracania historycznego wyglądu miasta, zaangażowanie, sprzyjający ochronie zabytków klimat trwający do początków lat 90. XX wieku – kiedy zostały zamknięte pracownie PKZ i zlikwidowano biuro rewaloryzacji – już nigdy w mieście się nie powtórzyły.

Wracając do założenia klasztorne benedyktynek i końca lat 70. XX wieku, należy zauważyć, że klasztor wraz z otoczeniem był systematycznie porządkowany i zagospodarowywany. Najwięcej do życzenia pozostawiał kościół oraz mury obronne, których stan techniczny stale się pogarszał. Nie dziwi zatem fakt, że w 1980 roku został wydany przez Wydział Budownictwa Urzędu Rejonowego nakaz remontu dachu nad kaplicami od południowej strony kościoła, nakaz zabezpieczenia portalu oraz remontu pokrycia ceramicznego muru i dachu nad bramą

architect Andrzej Piątek and architect Janusz Mac adopted in 1979⁴⁵, covered the area of the Old Town with the oldest, compact early modern buildings and the old Jesuit and Benedictine complexes. The quarter marked with the number B12 UTK with the area of 4.403 ha – “the former Benedictine monastery” with its immediate surroundings, that is slopes and the lower retaining wall at Podgórze Street – has been included in zone A – active conservation protection, intended for tourist and cultural purposes, emphasizing that “from the conservation point of view it is necessary to ensure a single and proper user of the area and monastery facilities”.

The outlined utility programme and conservation guidelines reflect the conscious management of a complex of exceptional historic value, with a potential for the development of the city. It seems that the value of not only the described complex, but also of Jarosław was understood by the municipal authorities at that time. With time we can say that the protection of historical monuments was a priority in investment activities. Various factors decided about this, but nothing could deny the fact that the Office of Monuments Revalorization was very active in the town hall. Construction and conservation works were carried out on a large scale in the Old Town. Many problems related to the protection of the Jarosław underground, individual tenement houses with early modern provenance and their painting and stucco decorations were solved at that time. This general acceptance of the authorities for restoring the historical appearance of the city, commitment, favourable climate for the protection of historical monuments lasted until the early 1990s, when PKZ design studios and the revaluation office were closed down, and never returned.

Going back to the Benedictine monastery complex and the end of the 1970s, it should be noted that the monastery and its surroundings were systematically cleaned up and developed. The church and the defensive walls left the most to be desired, as their technical condition was constantly deteriorating. It is therefore not surprising that in 1980 the Construction Department of the District Office ordered the renovation of the roof over the chapels from the south side of the church, the portal to be secured and the ceramic layer of the wall and roof over the

2. Widok z lotu ptaka. Fot. Z. Siemaszko, 1967. Archiwum NID w Warszawie

2. Bird's-eye view. Photo by Z. Siemaszko, 1967. Archive of the National Heritage Board of Poland in Warsaw

wjazdową¹⁶. Kościół był wówczas użytkowany przez Pracownię Konserwacji Zabytków jako magazyn materiałów budowlanych. W ślad za wymogiem remontów naczelnik miasta zobowiązał PKZ do opuszczenia kościoła w terminie do dnia 29 maja 1980 roku¹⁷. Był to już okres poszukiwania nowych użytkowników kompleksu, będący być może wynikiem zapisów miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (dalej: mpzp).

W latach 80. XX wieku koordynującym i nadzorującym prace remontowe oraz związane z zagospodarowaniem terenu kościelno-klasztornego nadal był Bolesław Strzelec – kierownik internatu – odpowiedzialny i zaangażowany zarządca założenia. W 1982 roku skierował do urzędu miasta pismo o wyznaczenie pasa ochronnego wokół opactwa¹⁸. Z pisma wynika, że pasy ochronne były wyznaczone w roku 1951, ale od kilku lat były systematycznie zaorywane przez działkowców, pod same mury. Zwrócił uwagę, że stok od strony południowej jest podkopywany poprzez budowę piwnic i ziemianek, co wpływa na odchylenie się muru i jego nieestetyczny wygląd.

Potrzebę utworzenia pasa ochronnego dostrzegano już w okresie międzywojennym, co potwierdza protokół spisany 20 października 1933 roku przez komisję zwołaną z inicjatywy generała Wacława Wiczorkiewicza¹⁹. Podczas spotkania postanowiono między innymi „znieść stare drewniane zabudowania przez nie udzielenie zezwolenia na ich dalszą konserwację, wykupno samych parcel przez miasto, aby umożliwić wprowadzenie w życie projektowanej wyżej regulacji ul. Podgórze, dla odsłonięcia zabytkowej budowli klasztoru, murów oporowych [...] to dopiero w ten sposób zaokrąglona całość stworzy jeden z piękniejszych i charakterystyczniejszych obiektów w mieście, który mógłby być w przyszłości wykorzystywany dla postawienia pomnika na jednym ze stoków [...] Komisja stwierdziła, że dla stworzenia odpowiedniej perspektywy oraz zachowania dotychczasowego charakteru i widoku całości należy bezwzględnie nie dopuścić do parcelacji gruntów oraz ich zabudowania, gdyż cały zabytkowy charakter kompleksu jako całość zostałby zatracony. Za najbardziej wskazane uważa Komisja stworzenie wzdłuż murów alei spacerowej, zaś w wąwozie, który łączy Pasiękę z ulicą Podgórze należałoby zbudować drogę”²⁰. Postulaty te niestety nie zostały zrealizowane i są aktualne do dzisiaj.

entrance gate to be repaired¹⁶. The church was then used by the Polish Studios for Conservation of Cultural Property (PKZ) as a storehouse for building materials. Following the order, the Head of the City instructed the PKZ to leave the church by 29 May 1980¹⁷. It was already a period of searching for new users of the complex, possibly as a result of the provisions of the local spatial development plan.

In the 1980s, Bolesław Strzelec, the head of the boarding house – a responsible and committed administrator of the complex – was responsible for coordinating and supervising the renovation works and works related to the development of the church and monastery area. In 1982, he wrote a letter to the town hall to designate a protective zone around the abbey¹⁸. It is clear from the letter that the protective zone was designated in 1951, but for several years it had been systematically ploughed by allotment holders, up to the very walls. He pointed out that the slope on the south side was being undermined by the construction of cellars and dugouts, which affects the deflection of the wall and its unsightly appearance.

The need to create a protective zone was noticed already in the interwar period, which is confirmed by the protocol written on 20 October 1933 by the commission convened on the initiative of General Wacław Wiczorkiewicz¹⁹. During the meeting it was decided, among other things, “to abolish old wooden buildings by not granting permission for their further conservation, the purchase of the plots of land by the city to enable the implementation of the designed regulation of Podgórze Street, to unveil the historic monastery building, the retaining walls . . . , it is only in this way that the rounded whole will create one of the most beautiful and characteristic buildings in the city, which could be used in the future to erect a monument on one of the slopes The Commission stated that in order to create an appropriate perspective and preserve the existing character and view of the whole, it is absolutely necessary to prevent land parcelling and their building up, as the entire historic character of the complex as a whole would be lost. The Commission considered it most appropriate to create a walking alley along the walls and to build a road in the gorge that connects Pasięka with Podgórze Street”²⁰. Unfortunately, these demands have not been implemented and are still valid today.

Opactwo benedyktyńskie w posiadaniu Zjednoczonych Zakładów „Igloopol” w Dębicy: 1988-1990

Decyzją Wydziału Geodezji i Gospodarki Gruntami Urzędu Miasta Jarosławia z dnia 3 maja 1988 roku opactwo zostało przekazane Zjednoczonym Zakładom „Igloopol” w Dębicy²¹ (il. 3). Choć okres zarządzania opactwem przez „Igloopol” był krótki, warto zwrócić nań uwagę. Planowany proces rewitalizacji przestrzeni dawnego opactwa miał na celu adaptację założenia na cele hotelarskie. W pierwszej kolejności zostały wykonane najpilniejsze prace zabezpieczające obiekt, wynikające z nakazu WKZ. Nastąpiło wówczas zabezpieczenie otworów okiennych w kościele i w części klasztornej niezajętej przez internat, zabezpieczenie portalu prowadzącego do kościoła, usunięcie pozostałości zawalonego muru fortyfikacyjnego od północy, zabezpieczenie pozostałych odcinków muru poprzez podparcie od zewnętrznej strony²².

Jednocześnie zlecona została pełna, kompleksowa dokumentacja rewaloryzacji zabytkowego zespołu dawnego opactwa Benedyktynki w Jarosławiu, w tym inwentaryzacja, badania archeologiczne i konstrukcyjno-architektoniczne, studium historyczne z wytycznymi konserwatorskimi, koncepcja programowo-przestrzenna z myślą o hotelu²³. Harmonogram przewidywał rozłożenie prac na trzy etapy. Etap I obejmował prace programowe, inwentaryzacyjne, prace studialno-badawcze, opinie, ekspertyzy, prace przedprojektowe i koncepcje programowo-przestrzenne przewidziane do wykonania do 15 grudnia 1989 roku. Etap II – opracowanie Założeń Techniczno-Ekonomicznych, pozostałych opinii i prac przedprojektowych. Etap III – sukcesywne dostarczanie dokumentacji projektu technicznego według harmonogramu zadań inwestycyjnych w poszczególnych obiektach²⁴.

Przedłożona dokumentacja została w większości pozytywnie zaakceptowana przez WKZ, pod warunkiem jednak prowadzenia prac przy portalu

The Benedictine abbey owned by the “Igloopol” plant in Dębica: 1988-1990

By decision of the Geodesy and Land Management Department of the Jarosław City Hall of 3 May 1988, the abbey was transferred to the “Igloopol” plant in Dębica²¹ (fig.3). Although the period of management of the abbey by “Igloopol” was short, it is worth noting. The planned process of revitalizing the area of the former abbey was aimed at adapting the complex for hotel purposes. First of all, the most urgent works to protect the site, ordered by the Regional Monuments Inspector, were performed. At that time, the window openings in the church and part of the monastery not occupied by the boarding house were secured, the portal leading to the church was secured, the remains of the collapsed fortification wall were removed from the north and the remaining parts of the wall were secured from the outside²².

At the same time, a full comprehensive documentation of the revaluation of the historic complex of the former Benedictine abbey in Jarosław was

3. Wnętrze kościoła, widok na chór, lata 80. XX w. Zbiory Klasztoru Sióstr Benedyktynki w Jarosławiu

3. Interior of the church, view of the choir, 1980s. The collection of the Benedictine Monastery in Jarosław

na miejscu (bez przewożenia do pracowni). Warto zauważyć, że projekt przewidywał odtworzenie trzeciego skrzydła klasztoru, bramy wjazdowej od strony kapelanii, lokalizację parkingu przy ul. Benedyktyńskiej oraz rozbiórkę łaźni wybudowanej w miejscu dawnej kapelanii. WKZ zakazał tylko zmiany hełmów na wieżach i budowy zachodniego skrzydła klasztoru²⁵.

Należy podkreślić, że ten etap działań „Igloopol” stanowił wzorcowe podejście do realizacji zadania – niezbędne i konieczne w prawidłowym procesie postępowania konserwatorskiego obejmującego rewaloryzację wielowiekowego, wysokiej rangi architektonicznej, kulturowej i krajobrazowej założenia benedyktyńskiego. Etap badań został określony przez zespół specjalistów, zrealizowany przez zespół badaczy: architektów, konserwatorów, archeologów, zabytkoznawców. Przeprowadzone badania architektoniczne, nawarstwień stratygraficznych tynków, ekspertyzy, stanowiły zatem fundament do opracowania wniosków konserwatorskich, a następnie programu działań oraz niezbędnych projektów. Niestety, opactwo w okresie zarządzania przez „Igloopol” nie było użytkowane i niewątpliwie wpłynęło to na dwie nieszczęsne katastrofy, jakie miały miejsce w 1989 roku. W lipcu spaliła się baszta w pobliżu rezydencji kapelanów, a w grudniu zostały zalane piwnice klasztoru (21 grudnia 1989 r. Zakład Oczyszczania Miasta wypompował 50 m³ wody z obiektu, a 18 stycznia 1990 r. kolejnych 41 m³). Obiekt wymagał zabezpieczenia przed dalszym niszczeniem.

Ten krótki okres jest przykładem prawidłowego postępowania w procesie przygotowania się do prac przy zabytku i niestety odzwierciedla też skutki braku użytkowania obiektu zabytkowego. Konsekwencje zalania klasztoru, a także dotychczasowe całkowite zaniedbanie kościoła przyczyniły się do daleko idącej destrukcji i utraty substancji zabytkowej.

Opactwo powraca na własność Kościoła: 1990

13 stycznia 1990 roku Opactwo Sióstr Benedyktynek w Przemyślu reprezentowane przez matkę przełożoną siostrę Marię Kozłowską, za namową arcybiskupa Ignacego Tokarczuka, wystąpiło do wojewody przemyskiego o przekazanie dawnego

komisji, including inventory, archaeological and structural-architectural research, historical study with conservation guidelines, programme and spatial concept with the hotel in mind²³. The schedule provided for the division of work into three stages. Stage I included programme and inventory work, study and research work, opinions, expert opinions, pre-project work and programme and spatial concepts to be completed by 15 December 1989. Stage II – development of Technical and Economic Assumptions, other opinions and pre-project works. Stage III – successive delivery of technical design documentation according to the schedule of investment tasks of individual facilities²⁴.

The submitted documentation was accepted by the Regional Monuments Inspector in the majority of cases, provided that the work on the portal is carried out on site (without transportation to the studio). It is worth noting that the project included the reconstruction of the third wing of the monastery, the entrance gate from the chaplaincy side, the location of the parking lot at Benedyktyńska Street and the demolition of the bathhouse built on the site of the former chaplaincy. The Regional Monument Inspector forbade the changing of cupolas on the towers and building the western wing of the monastery²⁵.

It should be stressed that this stage of “Igloopol” activities was a model approach to the implementation of the task – necessary in the proper process of conservation proceedings covering the revalorization of the centuries-old, high-ranking architectural, cultural and landscape Benedictine establishment. The stage of research was determined by a team of specialists, carried out by a team of researchers: architects, monument protection officers, archaeologists, historians. The architectural research, analysis of stratigraphic layers of plasters, expert opinions constituted the basis for the development of conservation proposals, and then the programme of activities and necessary projects. Unfortunately, the abbey was not used during the “Igloopol” management and this undoubtedly affected two unfortunate catastrophes that took place in 1989. In July, a tower near the chaplain’s residence burned down, and in December the basements of the monastery were flooded (on 21 December 1989 the City Treatment Plant pumped 50 m³ of water out of the facility, and on 18 January 1990

opactwa benedyktynek w Jarosławiu dla celów kultowych. Zgoda wojewody skutkowałą uchyleniem decyzji w sprawie przejęcia opactwa przez „Igloopol”. W marcu 1990 roku cały kompleks wraz murami obronnymi został przejęty przez Opactwo Sióstr Benedyktynek w Przemyślu. Przybyłe siostry zamieszkały w dawnym budynku internatu dla dziewcząt. Na własne potrzeby, także dzięki wsparciu finansowemu arcybiskupa Ignacego Tokarczuka, adaptowały część wnętrza na mieszkanie i kaplicę. Równocześnie, przy aprobacie arcybiskupa Tokarczuka, użytkownikiem zespołu zostało w 1990 roku Stowarzyszenie Wspierające Ruch Moral Re-Armament – Dozbrojenie Moralne opierające się na funduszach przekazywanych z centrali Ruchu w Caux w Szwajcarii²⁶ (il. 4). Po 209 latach w zrujnowanym jeszcze wnętrzu odprawiona została pierwsza msza święta²⁷ (il. 5). Konkretnie prace remontowe rozpoczęły się we wrześniu 1991 roku, kiedy ciężar ich prowadzenia przyjęła na siebie Kuria Metropolitalna obrządku rzymskokatolickiego w Przemyślu. Remont kościoła i budynku klasztornego rozpoczął się dzięki księdzu arcybiskupowi Ignacemu Tokarczukowi, który zdecydował o przekazaniu na ten cel wszystkich ofiar zebranych w Rzeszowie 2 czerwca 1991 roku, podczas mszy świętej beatyfikacyjnej biskupa Sebastiana Józefa Pelczara z udziałem ojca świętego Jana Pawła II. Zebrane środki o wartości odpowiadającej dzisiaj milionowi złotych, przy ówczesnych cenach materiałów oraz systemie prawnym i organizacji pracy, pozwoliły na podstawowy remont kościoła.

Najważniejsze problemy i zadania stanowiły wykonanie przemurowań konstrukcyjnych spękań murów, przemurowanie zniszczonych partii murów zewnętrznych, wykonanie najpilniejszych robót zabezpieczających pokrycie dachowe kościoła i wykonanie okien²⁸. Nie wszystkie prace przebiegały zgodnie z wymogami służb konserwatorskich. Poza uzgodnionym zakresem wykonano w kościele roboty tynkarskie, rozbiórkę sklepienia chóru oraz fragmentów marmurowych kolumn, rozbiórkę sklepienia górnego w kaplicy św. Zofii, ślusarkę okienną

4

another 41 m³). The site required protection against further destruction.

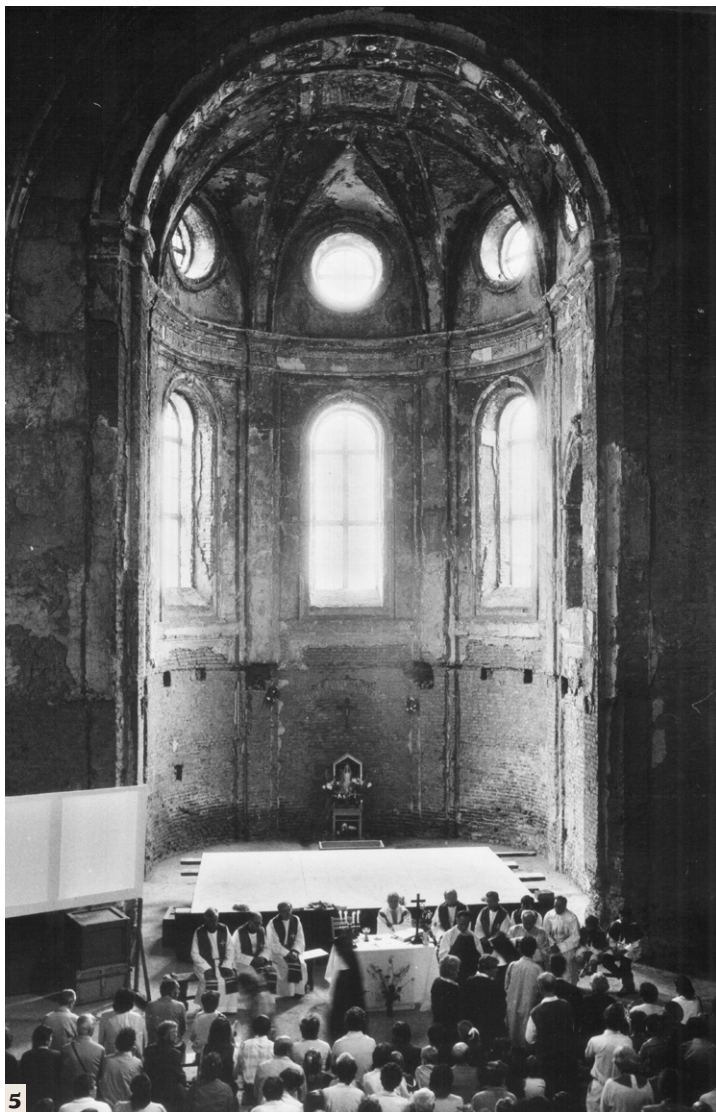
This short period is an example of correct actions in the process of preparing for work on the monument and unfortunately it is also a reflection of the effects of the lack of use of the monument. The consequences of flooding the monastery with water, as well as the complete neglect of the church, have contributed to the far-reaching destruction and loss of the historical substance.

The Abbey returns to the Church: 1990

On 13 January 1990, the Benedictine Abbey in Przemyśl, represented by Mother Superior Sister Maria Kozłowska, at the instigation of Archbishop Ignacy Tokarczuk, applied to the Governor of Przemyśl for the transfer of the former Benedictine Abbey in Jarosław for cult purposes. The positive decision of the Governor resulted in the revocation of the decision on the adoption of the abbey by “Igloopol”. In March 1990 the entire complex, together with the

4. Wnętrze prezbiterium, 1990. Zbiory Klasztoru Sióstr Benedyktynek w Jarosławiu

4. Interior of the chancel, 1990. The collection of the Benedictine Monastery in Jarosław

niezgodnie z zatwierdzonym projektem i obrzutkę cementową na elewacjach naw bocznych. Podczas prac ziemnych nie zapewniono wymaganego nadzoru archeologicznego. Pod koniec 1991 roku Wojciech Sobocki – inspektor nadzoru konserwatorskiego i budowlanego – zakwestionował część robót oraz ich należyte wykonanie. Sobocki zarzucił używanie nieodpowiednich materiałów i zanegował prace przy ścianach kościoła, które należało wykonać po wcześniejszym rozwiązaniu problemów konstrukcyjnych sklepień, przede wszystkim skotwieniu bryły budynku²⁹. Większego wpływu na ten stan nie wywarł również wojewódzki konserwator zabytków.

W związku z zaplanowanym otwarciem kościoła na 16 kwietnia 1992 roku prace we wnętrzu miały być ukończone do tzw. stanu surowego – łącznie z wybialkowaniem ścian. Parę dni po mszy inauguracyjnej przywrócenie świątyni do kultu Oddział Nadzoru

defensywnych murów, został przejęty przez benedyktynki z Przemysła. Siostry żyły w dawnym sypialni dla dziewcząt. Dla własnych potrzeb, także dzięki wsparciu finansowemu arcybiskupa Ignacy Tokarczuk, przetransformowały część wnętrza na cele mieszkalne i kaplicę. W tym samym czasie, z aprobatą arcybiskupa Tokarczuka, w 1990 roku Stowarzyszenie Wspierające Ruch Moralnego Ponownego Uzbrojenia, opierające się na funduszach przekazanych z siedziby w Caux, Szwajcaria, stało się użytkownikiem obiektu²⁶ (fig. 4). Pierwsza msza w ruinach została odprawiona w 1990 roku, która była już w ruinach²⁷ (fig. 5). Konkretna renowacja rozpoczęła się w wrześniu 1991 roku, kiedy Metropolita Kuria Rzymskokatolicka w Przemyslu przejęła odpowiedzialność za prace. Renowacja kościoła i klasztoru rozpoczęła się dzięki arcybiskupowi Ignacy Tokarczuk, który zdecydował się przekazać wszystkie ofiary zebrane w Rzeszowie 2 czerwca 1991 roku, podczas Mszy Beatyfikacyjnej biskupa Sebastiana Józefa Pelczara z udziałem Ojca Świętego Jana Pawła II. Zebrane fundusze, warte dzisiaj ponad milion złotych, biorąc pod uwagę ceny materiałów w tamtym czasie, a także organizację i system pracy, pozwoliły na podstawową renowację kościoła.

Najważniejsze problemy i zadania obejmowały naprawy strukturalne pęknięć murów, odbudowę uszkodzonych części zewnętrznych murów, zabezpieczenie dachu i wykonanie okien²⁸. Nie wszystkie prace zostały wykonane zgodnie z wymaganiami służb ochrony zabytków. Oprócz zakresu umówionego, prace w kościele, sklepieniu chóru i fragmenty marmurowych kolumn zostały zdemontowane, sklepienie w Kaplicy św. Sofii zostało zdemontowane, stolarka okienna nie odpowiadała projektowi, a cement na elewacjach naw bocznych został wylewany. Wymagany nadzór archeologiczny nie został zapewniony podczas prac ziemnych. Na koniec

5. Pierwsza msza święta po powrocie benedyktynek do opactwa, maj 1990. Zbiory Klasztoru Sióstr Benedyktynek w Jarosławiu

5. The first Holy Mass after the return of the Benedictine Sisters to the abbey, May 1990. The collection of the Benedictine Monastery in Jarosław

Budowlanego Urzędu Rejonowego w Jarosławiu wydał nakaz wstrzymania robót budowlanych w związku z prowadzonymi pracami zabezpieczającymi i wzmacniającymi sklepienie kościoła i kopuł kościelnych oraz wymianą konstrukcji dachu bez pozwolenia na budowę.

Nowe poważne zagrożenie pojawiło się na przełomie roku 1992 i 1993. W północno-zachodnim skrzydle klasztoru zaczęły pogłębiać się w przyspieszonym tempie rysy pęknięć. Filary – piąty i ósmy – zaczęły się rozwarstwiać i obniżać, czego widocznym skutkiem było pęknięcie szyb w oknach. Okazało się, że fundamenty są stabilne, a przyczyną jest znaczna destrukcja cegieł i wyrwy od zewnętrznej strony spowodowane zalewaniem wody opadowej i jej zamarzaniem w szczelinach, do których dostawała się z powodu nieszczelności w pokryciu dachowym. Zniszczeniu i rozwarstwieniu uległy też stalowe ankyry; to wszystko powodowało wzrost obciążeń, co z godziny na godzinę coraz poważniej groziło zawaleniem ściany. Decyzją arcybiskupa Tokarczuka front robót został przeniesiony na skrzydło klasztorne. Wykonano remont dachu wraz z wymianą pokrycia, remont posadzek i instalacji elektrycznych i sanitarnych, przemurowanie filarów międzyokiennych. Kontynuowano także stopniowo prace tynkarskie i sztukatorskie w prezbiterium kościoła.

Podsumowując okres czterech lat od powrotu założenia kościelno-klasztornego na własność opactwa benedyktyńskiego w Przemyślu, a zaraz po tym Kurii Metropolitalnej diecezji przemyskiej, należy zauważyć, że zakres i tempo prac remontowo-konserwatorskich były imponujące. Zarządca skupił uwagę na pracach w kościele i klasztorze, aby przywrócić świątynię do kultu i otworzyć dom rekolekcyjny w budynku klasztornym. Wyznaczając jednak zakres i harmonogram robót, podejmował także decyzje dotyczące metod i technologii wykonania prac, które niejednokrotnie były sprzeczne z wymogami sztuki konserwatorskiej. Bywało, że wykonywał prace bez uzgodnienia ze służbami konserwatorskimi albo niezgodnie z pozwoleniami wydawanymi przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Skutki takiego postępowania miały bez wątpienia negatywny wpływ na obiekt. Należy jednak przyznać, że to dzięki księdzu arcybiskupowi Ignacemu Tokarczukowi i jego wielkiej determinacji kościoł pw. św. Mikołaja

z 1991, Wojciech Sobocki, an inspector of conservation and construction supervision, questioned some of the works and their proper execution. Sobocki emphasized the use of inappropriate materials and denied work on the walls of the church, which should have been done after solving the structural problems of the vaults, in particular the anchoring of the building's mass²⁹. The Regional Monuments Inspector did not have a significant influence on this state of affairs either.

In connection with the planned opening of the church on 16 April 1992, the interior work was to be completed to the so-called shell construction – including the whitening of the walls. A few days after the mass inaugurating the restoration of the temple to worship, the Building Supervision Department of the District Office in Jarosław issued an order to suspend construction works in connection with the works to protect and strengthen the vault of the church and church domes and the replacement of the roof structure which were carried out without a building permit.

A new serious threat appeared at the end of 1992 and beginning of 1993. In the north-western wing of the monastery, the cracks began to deepen at an accelerated rate. The fifth and eighth pillars started to delaminate and lower, which resulted in window panes breaking. It turned out that the foundations were stable and the reason was a significant destruction of bricks and tears from the outside caused by flooding of precipitation water and the freezing of the water in the cracks, which it entered due to leaks in the roofing. Steel anchors were also destroyed and delaminated; all this caused an increase in loads, which threatened the collapse of the wall by the hour. By the decision of Archbishop Tokarczuk, the works were moved to the wing of the monastery. The roof was repaired and the covering replaced, the floors and electrical and sanitary installations repaired, pillars between the windows were rebuilt. Plastering and stucco work in the church chancel was gradually continued.

Summarizing the period of four years from the return of the church and monastery complex to the ownership of the Benedictine Abbey in Przemyśl, and after that to the Metropolitan Curia of the diocese of Przemyśl, it should be noted that the scope

w Jarosławiu powrócił do kultu. Po 209 latach, po raz pierwszy od czasu kasaty klasztoru benedyktynek, we wnętrzu świątyni wykorzystywanym jako magazyn i stajnia dla koni, we wnętrzu wypalonym i opuszczonym, odprawiono mszę świętą.

Zaistniała sytuacja była odzwierciedleniem zmian społeczno-gospodarczych i ustrojowych w całym państwie. Pokazała, że zakończył się okres, w którym obiekt należał do skarbu państwa i decydował o nim tylko ten konserwator, który nadzorował prace

finansowane ze środków państwowych, a rozpoczął się czas, kiedy głównym decydującym w obiekcie zabytkowym jest właściciel pokrywający wszelkie koszty ze środków własnych.

W przypadku benedyktyńskiego założenia należy też wziąć pod uwagę, że o jakości prowadzonych wówczas prac decydowały sytuacja gospodarcza w kraju, brak odpowiednich ilości materiałów, ich mierna jakość oraz możliwości finansowe. Czynniki te niejednokrotnie zmuszały wykonawców do stosowania metod odbiegających od sztuki budowlanej i konserwatorskiej.

Reasumując, w okresie pierwszych czterech lat od powrotu opactwa benedyktyńskiego na własność

and pace of renovation and conservation works were impressive. The administrator focused his attention on the work in the church and monastery to restore the temple to worship and to open a retreat house in the monastery building. However, when determining the scope and schedule of works, he also made decisions concerning the methods and technology of performing the works, which were often contrary to the requirements of the art of monument protection. Works were carried out without consulting the monument protection services or in violation of the permits issued by the regional monuments inspector. The effects of this procedure undoubtedly had a negative impact on the site. It must be said, however, that it was thanks to Archbishop Ignacy Tokarczuk and his great determination that the church of St. Nicholas in Jarosław returned to worship. After 209 years, for the first time since the dissolution of the Benedictine monastery, a mass was celebrated in the burnt-out and abandoned interior of the temple formerly used as a storehouse and a stable for horses.

The situation was a reflection of socio-economic and political developments throughout the country. It showed that the period in which the building belonged to the State Treasury and decisions were made only by the monument protection officer, who supervised the works financed from state funds, came to an end, and the period in which the main decision-maker of the historic building was the owner who covered all the costs from his own funds began.

In the case of the Benedictine complex, it should be taken into account that the quality of the work carried out at that time was determined by the economic situation in the country, the lack of adequate quantities of materials, their poor quality and financial capabilities. These factors often forced contractors to use methods that differed from the art of construction and conservation.

To sum up, during the first four years of the Benedictine Abbey's return to the ownership of the Church, despite some shortcomings, the process of protecting the monument as a cultural asset and a testimony to history was carried out. From the very beginning, the idea of socialising the monument – a sacred object which for years was beyond the effective protection of monument protection services, was also implemented (fig. 6-7).

Kościół, pomimo pewnych mankamentów, realizowany był proces ochrony zabytku jako dobra kultury i świadectwa historii. Od samego początku realizowana była też idea uspołecznienia zabytku – obiektu sakralnego, który przez lata pozostawał poza skuteczną ochroną służb konserwatorskich (il. 6-7).

Opactwo siedzibą Ośrodka Kultury i Formacji Chrześcijańskiej: 1994-2018

Arcybiskup ksiądz Józef Michalik, metropolita przemyski, w dniu 1 sierpnia 1994 roku erygował w benedyktyńskim opactwie Ośrodek Kultury i Formacji Chrześcijańskiej im. Służebnicy Bożej Anny Jenke w Jarosławiu, „mając na względzie potrzebę pogłębienia kultury chrześcijańskiej i zaspokojenie duszpasterskich potrzeb w zakresie duchowej formacji życia modlitwy i działalności apostołskiej naszych kapłanów oraz świeckich poprzez organizowanie dni skupienia rekolekcji oraz innych form tym celem służących”³⁰. Dyrektorem ośrodka został ksiądz prałat dr Franciszek Rząsa. Prace remontowe i konserwatorskie były kontynuowane na miarę środków finansowych³¹. W 1995 roku wykonano remont baszty bramnej³². Obniżono wówczas poziom jezdni i najbliższego otoczenia bramy celem zwiększenia otworu przejazdu. Równocześnie prowadzono roboty w klasztorze. Prace polegały na naprawie murów, zszyciu pęknięć przy pomocy żelbetowych trzpieni, cerowaniu murów, uzupełnieniu tynków, wykonaniu nowej stolarki. Szereg prac było wykonywanych sposobem gospodarczym przy pomocy chętnych do pomocy lub dorywczo opłacanych pracowników zatrudnianych do poszczególnych zadań. Realizowali je również byli pracownicy Przedsiębiorstwa Państwowego Pracownie Konserwacji Zabytków. W 1996 roku doczekał się prac – pełnej konserwacji technicznej i estetycznej – wspomniany już portal kamienny prowadzący do kościoła³³. W tym samym roku

7

The Abbey as the seat of the Centre for Christian Culture and Formation: 1994-2018

On 1 August 1994, Archbishop Józef Michalik, the Metropolitan of Przemyśl, established the Anna Jenke, servant of God, Centre for Christian Culture and Formation in Jarosław in the Benedictine Abbey “bearing in mind the need to deepen the Christian culture and satisfy pastoral needs in terms of the spiritual formation of prayer life and apostolic activity of our priests and laity by organizing retreat days and other forms of retreats serving these purposes”³⁰. The director of the centre was prelate Dr Franciszek Rząsa. Renovation and conservation works were continued, based on available financial resources³¹. In 1995 the gate tower was renovated³². The level of the roadway and the immediate vicinity of the gate was lowered in order to increase the passage opening. At the same time, works were carried out in the monastery. The work consisted in repairing the walls, repairing the cracks with reinforced concrete pins, mending the walls, supplementing the plaster, making a new joinery. A number of works were carried

6. Widok na prezbiterium, lata 80. XX w. Zbiory Klasztoru Sióstr Benedyktynek w Jarosławiu

6. View of the chancel, 1980s. The collection of the Benedictine Monastery in Jarosław

7. Widok na prezbiterium. Fot. J. Stęchły, 2008

7. View of the chancel. Photo by J. Stęchły, 2008

został również wykonany remont baszty w kurtyynie wschodniej i jej adaptacja na pracownię naukową³⁴. W 1997 roku przystąpiono do remontu wież, dokonując naprawy więźby dachowej, wymiany pokrycia dachowego, wymiany stolarki okiennej i remontu elewacji. Celem była adaptacja wież na studio radiowe³⁵. W 1998 roku zatwierdzony został projekt chóru z zakrytymi schodami³⁶ i równocześnie rozpoczęły się prace konserwatorskie we wnętrzu świątyni. Objęły one wystrój sztukatorski oraz wyposażenie sprowadzone z pojezuickiego kościoła w Przemyślu.

Biorąc pod wagę przedmiot artykułu, w tym problematykę ochrony konserwatorskiej w opactwie, nie można pominąć kwestii dotyczących konserwacji wystroju i wyposażenia kościoła³⁷. Jego oryginalne wyposażenie – niezwykle bogate – znane nam z opisów w sprawozdaniach z wizytacji biskupa Wacława Sierakowskiego przeprowadzonej w latach 1748-1757 – uległo niemal całkowitemu zniszczeniu i rozproszeniu. Jedynie część sztukaterii oraz relikty malowideł w absydzie i wieży południowej kościoła (w postaci tarczy zegara) sięgają swą historią czasu jego powstania. A zatem wraz z przywróceniem obiektu do kultu zaistniała konieczność nie tylko konserwacji pozostałości sztukaterii, ale także nowego wyposażenia świątyni. Sytuacja ta zbiegła się z innymi okolicznościami, a mianowicie prowadzoną już od kilku lat w Przemyślu adaptacją kościoła pojezuickiego na cerkiew. Przemyski kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego zgodnie z wolą ojca świętego Jana Pawła II został przekazany na własność diecezji przemysko-warszawskiej obrządku bizantyjsko-ukraińskiego i przeznaczony w czerwcu 1991 roku na cerkiew archikatedralną. Z uwagi na względy liturgiczne i estetyczne, jakie zaistniały w nowych okolicznościach własnościowych, wojewódzki konserwator zabytków zaakceptował przeniesienie wyposażenia z przemyskiej świątyni do kościoła jarosławskich benedyktynów. W ten sposób kościół zyskał ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, prospekt organowy i chrzcielnicę. Wszystkie obiekty wymagały przeprowadzenia pełnej konserwacji. Oczywiście prace przy wystroju wnętrza kościoła rozpoczęły się od sztukaterii na sklepieniu. Pierwotnie pomiędzy dekoracyjnymi ramami sztukatorskimi znajdowały się malowidła. Do ich rekonstrukcji nie było niestety podstaw ikonograficznych. Przeprowadzono zatem konserwację zachowanych

out in an economic manner with the help of employees willing to help or paid on a casual basis, employed to carry out particular tasks. Works were also carried out by former employees of the Polish Studios for Conservation of Cultural Property. In 1996, complex technical and aesthetic maintenance works were carried out in the already mentioned stone portal leading to the church³³. In the same year, the tower in the east curtain was also renovated and adapted for a research studio³⁴. In 1997, the renovation of the towers began: repairs of the roof truss were carried out, the roof covering was replaced, the window joinery was replaced, and the façade was renovated. The goal was to adapt the towers to a radio studio³⁵. In 1998, a project for a choir with covered stairs³⁶ was approved and at the same time conservation work began on the interior of the temple. This included stucco decoration and equipment brought from the post-Jesuit church in Przemyśl.

Given the subject matter of the article, including the issue of conservation protection in the abbey, issues relating to the conservation of the decor and furnishings of the church cannot be disregarded³⁷. Its original furnishing, which was extremely rich, as described in the reports from the visit of Bishop Wacław Sierakowski in the years 1748-1757, was almost completely destroyed and scattered. Only part of the stuccowork and relics of the paintings in the apse and the southern tower of the church (in the form of a clock face) date back to the time of its creation. Therefore, with the restoration of the object to worship, it was necessary not only to preserve the remains of the stuccowork, but also to provide the new furnishing of the temple. This situation coincided with other circumstances, namely the adaptation of the Jesuit church into an Orthodox church, which had already been carried out in Przemyśl for several years. The Przemyśl Church of the Most Sacred Heart of Jesus in accordance with the will of the Holy Father John Paul II was transferred to the Przemyśl-Warsaw diocese of the Byzantine-Ukrainian rite and in June 1991 it was designated as an archcathedral Orthodox church. Due to liturgical and aesthetic considerations, which occurred as a result of the new ownership, the regional monuments inspector accepted the transfer of the furnishing from the Przemyśl temple to the Benedictine church in Jarosław. In

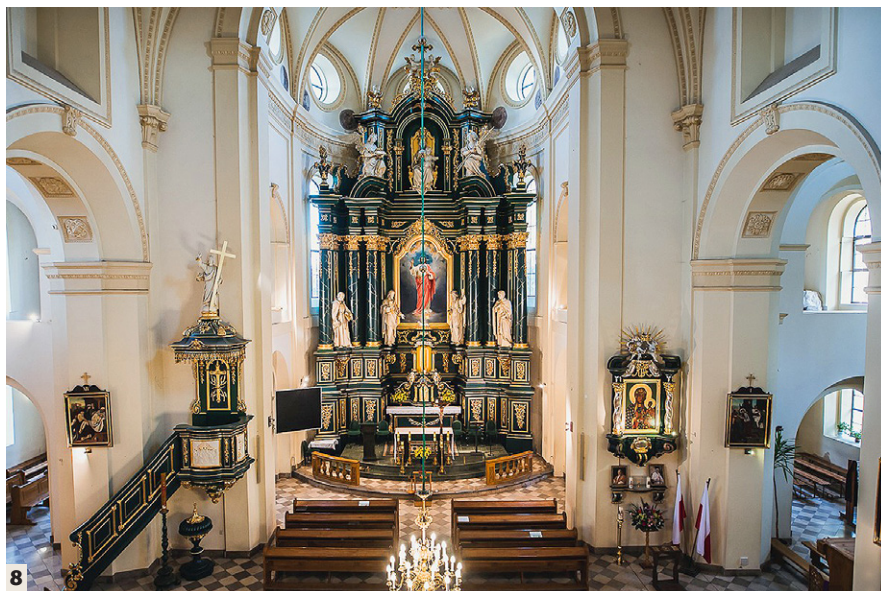
reliktyw dekoracji oraz jej rekonstrukcję w obrębie prezbiterium, nawy oraz kopuł kaplic bocznych⁸.

Dużym wyzwaniem konserwatorskim okazała się konserwacja ołtarza głównego pw. Serca Pana Jezusa z pracowni Ferdynanda Majerskiego z Przemyśla. Kilkunastometrowy, architektoniczny, przyścienny ołtarz z końca XIX wieku ustawiony był pierwotnie w kościele przemyskim w linii prostej. Szybko okazało się, że w nowych warunkach montażu, pomimo wcześniejszych obmiarów, ołtarz nie mieści się w absydzie jarosławskiego kościoła. Konieczne zatem było załamanie ołtarza po obu bokach obrazu patronalnego w celu dostosowania do łuku prezbiterium. Poza tym niezbędna okazała się korekta wysokości i dlatego podczas konserwacji dokonano skrócenia o kilkanaście centymetrów każdej kondygnacji montażowej obiektu. Wykonano również nowy krzyż w zwieźczeniu, zmniejszając proporcjonalnie oryginalny o ponad połowę wysokości. Duży problem stanowiła ambona. Poza programową konserwacją obiektu zostały przy niej wykonane prace skomplikowane pod względem konstrukcyjnym. W związku z nowym miejscem montażu powstała konieczność przełożenia dotychczasowych schodów z prawej strony na lewą i zmiany lewego boku korpusu ambony. Pierwotnie była ona usytuowana po przeciwnej stronie filara. Te dwa obiekty skupiały największe problemy i dylematy konserwatorskie, konserwacja pozostałych przebiegała zgodnie ze standardami postępowania przy zabytkach ruchomych, a przy okazji pozwoliła na odkrycie historii i oryginalnych walorów plastycznych i estetycznych tychże obiektów. Należą do nich ołtarz boczny Matki Bożej Ostrobramskiej – wykonany około 1658 roku do kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła w Starej Soli, a w 1933 roku sprzedany do kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Przemyślu, następnie ołtarz boczny pw. św. Jana Chrzciciela, prospekt organowy oraz chrzcielnica z 1. połowy XX wieku (il. 8).

W 2005 roku rozpoczął się nowy okres dla opactwa, wynikający z objęcia funkcji rektora i dyrektora ośrodka przez księdza Marka Pieńkowskiego, który zauważył, że po kilkunastu latach użytkowania klasztoru jako domu rekolekcyjnego nie spełnia on standardów i oczekiwań coraz liczniej przybywających do opactwa turystów. Z tego względu przystąpił ponownie do prac remontowych klasztoru i, jak wspomina:

this way, the church gained the main altar, two side altars, a pipe organ casing and a baptismal font. All the facilities required full maintenance. Of course, the work on the interior decoration of the church started with the stucco on the vault. Originally, there were paintings between the decorative stucco frames. Unfortunately, there was no iconographic basis for their reconstruction. The preserved relics of the decoration were therefore conserved and reconstructed within the chancel, the nave and the domes of the side chapels⁸.

The conservation of the main altar of the Heart of Jesus from Ferdynand Majerski's studio from Przemyśl was a major conservation challenge. A dozen or so metres high, architectural, wall-mounted altar from the end of the 19th century was originally placed in a straight line in the Przemyśl church. It soon turned out that in the new conditions of assembly, despite the earlier measurements, the altar did not fit into the apse of the Jarosław church. Therefore, it was necessary to break the altar on both sides of the patronal painting in order to adjust it to the arch of the presbytery. In addition, it was necessary to adjust the height and therefore during the conservation, each assembly level of the object was shortened by several centimetres. A new cross was also made at the top, proportionally reducing the original by more than half the height. The pulpit was a big problem. In addition to the standard conservation of the facility, structurally complex work was also carried out. Due to the new location of the assembly, it was necessary to move the existing stairs from the right to the left and change the left side of the pulpit body. Originally it was located on the opposite side of the pillar. These two objects posed the greatest problems and conservation dilemmas, the conservation of the others was carried out in accordance with standard procedures for movable monuments, and at the same time allowed to discover the history and original artistic and aesthetic values of these objects. These include the side altar of Our Lady of the Gate of Dawn – made around 1658 for the parish church of St. Michael the Archangel in Stara Sól, in 1933 sold to the Church of the Most Sacred Heart of Jesus in Przemyśl, then the side altar of St. John the Baptist, the pipe organ casing and the baptismal font from the first half of the 20th century (fig. 8).

„szybko odkrył, iż zabytek nie jest złem ale stanowi potencjał rozwoju ośrodka”. W pierwszej kolejności przeprowadził osuszenie i zabezpieczenie fundamentów, wymienił kotłownię i instalacje centralnego ogrzewania z zastosowaniem ogrzewania podłogowego w korytarzach. Następnie wykonał prace remontowe części pomieszczeń mieszkalnych, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, wymianę posadzek w korytarzach i dawnych celach dolnej kondygnacji, wymianę instalacji radiowo-telewizyjnej, internetowej oraz monitoringu zewnętrznego i wewnętrznego. W 2007 roku pojawił się poważny problem – odchylenie południowej wieży kościoła, dlatego prace skupiły się na stabilizacji jej posadowienia. W 2008 roku rozpoczęły się prace remontowe i adaptacyjne w północnej wieży kościoła oraz pomieszczeniach parteru wież i pomieszczeniach klasztornych skrzydła południowo-zachodniego. W 2013 roku nastąpiła zmiana frontu robót i zaistniała konieczność pilnej ingerencji z uwagi na pogarszający się stan zachowania murów obronnych, a głównie narożnika od strony baszty zwanej morską. Napór ziemi od wnętrza powodował odchylenia muru, a stan przyziemia od strony zewnętrznej wykazywał postępującą w szybkim tempie destrukcję. Prace na odcinku kilkudziesięciu metrów obwarowań polegały na wykonaniu izolacji pionowej i poziomej, wprowadzeniu drenażu liniowego i odtworzeniu fosy przy murach. Następną inwestycją był remont baszty morskiej wraz z konserwacją więźby i wymianą pokrycia gontowego. W 2015 roku kolejne wydarzenie zmieniło porządek robót. Pożar

In 2005, a new period for the abbey began, resulting from the fact that Father Marek Pieńkowski took over the position of the rector and director of the centre. He observed that after several years of using the monastery as a retreat house, it does not meet the standards and expectations of the increasing number of tourists coming to the abbey. For this reason, he began the renovation work on the monastery and, as he recalls: “He quickly discovered that the monument was not a bad thing, but a potential for the development of the centre”. First of all, he dried and secured the foundations,

replaced the boiler and central heating installations with underfloor heating in the corridors. Next, he carried out renovation works in parts of the residential rooms, replaced windows and doors joinery, replaced the floors in the corridors and former rooms of the lower floor, replaced radio, television and Internet, as well as external and internal monitoring installations. In 2007, a serious problem arose – the leaning of the southern tower of the church, so the work focused on stabilizing its foundation. In 2008, renovation and adaptation work began on the northern tower of the church, on the ground floor of the towers and in the monastery rooms of the southwest wing. In 2013, there was a change in the course of works and a need for urgent intervention due to the deteriorating state of preservation of the defensive walls, mainly the corner from the side of the so-called sea tower. The pressure of the earth from the inside caused the deviation of the wall, and the state of the ground floor from the outside showed rapidly progressing destruction. The works on the section of several dozen metres of fortifications consisted of vertical and horizontal insulation, introduction of linear drainage and reconstruction of the moat by the walls. Another investment was the renovation of the sea tower with the conservation of the roof truss

8. Wnętrze kościoła. Fot. R. Czepiński, 2012. Zbiory Ośrodka Kultury i Formacji Chrześcijańskiej

8. The interior of the church. Photo by R. Czepiński, 2012. The collection of the Centre for Christian Culture and Formation

baszty w skrzydle zachodnim obwarowań zmusił do podjęcia prac przy obiekcie. Kompleksowy remont z rekonstrukcją dachu, stropów i klatki schodowej zakończył się adaptacją wnętrza na stałą ekspozycję poświęconą Franciszkowi II Rakoczemu przybywającemu w Jarosławiu i w opactwie benedyktyńskim. Wystawę pt. „Z Bogiem za ojczyznę i wolność” opracowało i ofiarowało Muzeum Narodowe w Budapeszcie w ramach współpracy Ośrodka Kultury i Formacji Chrześcijańskiej oraz Stowarzyszenia Przyjaźni Polsko-Węgierskiej ze wspomnianym Muzeum Narodowym i Węgierskim Instytutem Kultury w Warszawie. Po tych działaniach prace konserwatorskie przy murach obronnych musiały zostać przerwane. Okazało się, że na ścianie zachodniej i sklepieniu kościoła pojawiły się i postępują w dość szybkim tempie pęknięcia. Stan ten wymagał natychmiastowej interwencji i zbadania przyczyn tej sytuacji. Sporządzone ekspertyzy wykazały konieczność wzmocnienia fundamentów wieży południowej poprzez palowanie, naprawę struktury murów i sklepienia oraz wymianę więźby, w której również tkwi przyczyna postępującego rozwarstwienia. Etap I prac – stabilizacja fundamentów – został wykonany, dalsze zależą od pozyskania środków finansowych.

Ten olbrzymi zakres robót budowlanych i prac konserwatorskich jest wynikiem starań związanych z adaptacją pomieszczeń klasztornych, baszt, wież i empor kościelnych na działalność ośrodka oraz wielkiego zaangażowania i pracy księdza dyrektora Marka Pieńkowskiego i jego współpracowników. Przy pomocy wielu interesariuszy i dzięki zdobywanym systematycznie środkom finansowym opactwo benedyktyńskie stało się prężnym ośrodkiem życia kulturalnego i religijnego mieszczącym się w zabytkowym kompleksie. Wymieniane powyżej prace konserwatorskie dają wyobrażenie o niesamowitej pracy organizacyjnej i logistycznej, jaką trzeba było wykonać.

Poza przedsięwzięciami inwestycyjnymi prowadzona jest także szeroka działalność kulturalna, religijna i społeczna. Przy rektoracie kościoła św. Mikołaja (jest to kościół rektoralny, a nie parafialny, podległy bezpośrednio diecezji przemyskiej) działają wspólnoty, grupy religijne i stowarzyszenia, między innymi Grupy Lokalna i Regionalna Arcybactwa Straży Honorowej Najświętszego Serca Pana Jezusa, Wspólnota Błogosławionego Księdza Jerzego

and replacement of the shingle cover. In 2015, another event changed the course of works. The fire of the tower in the western wing of the fortifications resulted in initiating work on the site. Complex renovation with the reconstruction of the roof, ceilings and staircase ended with the adaptation of the interior for the permanent exhibition devoted to Francis II Rakoczi who came to Jarosław and the Benedictine Abbey. The exhibition entitled: “With God for the Homeland and Freedom” was developed and donated by the National Museum in Budapest under the cooperation between the Centre for Christian Culture and Formation, the Polish-Hungarian Friendship Association and the aforementioned National Museum and the Hungarian Cultural Institute in Warsaw. After these actions, conservation work on the defensive walls had to be interrupted. It turned out that cracks appeared on the western wall and on the vault of the church and were progressing at a rather fast pace. This required immediate intervention and an investigation into the causes of the situation. The expert reports showed the need to strengthen the foundations of the southern tower by piling, repairing the structure of the walls and vault and replacing the roof truss, which was also the reason for the progressive delamination. Stage I of the works – stabilization of foundations – has been completed, further works depend on obtaining financial resources.

This enormous scope of construction and conservation work is the result of the efforts to adapt the monastery rooms, fortified towers, towers and church galleries to the activities of the centre, as well as the great commitment and work of the director, rev. Marek Pieńkowski and his collaborators. With the help of many stakeholders and systematic financial support, the Benedictine Abbey has become a vibrant centre of cultural and religious life in the historic complex. The above mentioned conservation work give an idea of the incredible organizational and logistical work that had to be done.

Apart from investment projects, there is also a wide range of cultural, religious and social activities. At the Rector's Office of the Church of St. Nicholas (it is a church directly subordinate to the diocese of Przemyśl, not a parish church) there are communities, religious groups and associations, including the Local and Regional Groups of the Archbrotherhood of the

Popieluszki i Wspólnota Matki Miłosierdzia, Grupa Wsparcia dla Rodzin Zastępczych z Terenu Powiatu Jarosławskiego, Jarosławskie Stowarzyszenie Przyjaciółni Polsko-Węgierskiej, Fundacja Dróg Kulturowych, Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Powiatu Jarosławskiego, 1 Jarosławska Drużyna Harcerek „Kasjoepa” im. Sługi Bożej Anny Jenke (ZHR). Klasztor jest bazą noclegową nie tylko dla osób odbywających rekolekcje, ale także licznych pozostałych turystów. Oferuje 77 miejsc noclegowych, aulę wykładową mieszczącą do 150 osób, nawę klasztorną mieszczącą do 250 osób, wyżywienie dla przebywających w klasztorze – przy opactwie działa „Kawiarenka benedyktyńska”. Te warunki oraz charakter założenia sprawiają, że przybywają do opactwa określone grupy społeczne, między innymi w związku z organizowanymi cyklicznie wydarzeniami, imprezami i uroczystościami. Poza spotkaniami o charakterze duchowym, rekolekcjami i dniami skupienia, trwającymi w określonych terminach przez cały rok, cyklicznie odbywają się Podkarpackie Obchody Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holocaustu, Podkarpacka Ekstremalna Droga Krzyżowa, koncerty muzyczne w ramach Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Dawnej – Pieśń Naszych Korzeni, letnie wieczory muzyki organowej i kameralnej w Jarosławskim Opactwie, Benedyktyńskie Biegi Długodystansowe oraz Europejskie Dni Dziedzictwa połączone od kilku lat z organizowanym z wielkim rozmachem Jarmarkiem Benedyktyńskim. Powrót do tradycji kupieckich i jarmarcznych miasta okazał się niezwykle trafionym przedsięwzięciem. Jarmark stał się nie tylko okazją do handlu wyrobami wyłącznie własnej produkcji, rękodziełem, lecz także do licznych imprez towarzyszących, takich jak prelekcje i seminaria, warsztaty, koncerty, różnego typu konkursy, wystawy i inne wydarzenia, których motywem przewodnim jest zawsze hasło Europejskich Dni Dziedzictwa. Jarmark jest również okazją do odkrywania i utrwalania dziedzictwa niematerialnego, które łączy bez względu na podziały własnościowe, językowe czy na poglądy.

Organizacja tych wydarzeń jest – jak mówi ksiądz Marek Pieńkowski – reakcją na potrzeby społeczne. Co roku przedsięwzięcia te skupiają coraz większą liczbę wiernych i pielgrzymów, turystów oraz mieszkańców miasta i okolic. Ich zasięg jest

Honorary Guard of the Most Sacred Heart of Jesus, the Community of Blessed Father Jerzy Popiełuszko and the Community of the Mother of Mercy, a Support Group for Foster Families from the Jarosław District, the Jarosław Association of Polish-Hungarian Friendship, the Cultural Roads Foundation, the Association for the Development of the Jarosław District, the 1st Jarosław Scouting Team “Kasjoepa” named after the Servant of God Anna Jenke (ZHR). The monastery is a base for accommodation not only for retreats, but also for many other tourists. It offers 77 beds, a lecture hall for up to 150 people, a nave for up to 250 people, food for those staying in the monastery – the abbey has a “Benedictine Café”. These conditions and the nature of the complex result in the fact that certain social groups come to the abbey, e.g. in connection with cyclical events and celebrations. In addition to spiritual meetings, retreats and days of recollection, lasting on certain dates throughout the year, the Podkarpackie International Holocaust Remembrance Day and the Podkarpackie Extreme Way of the Cross are regularly held, as well as music concerts within the International Old Music Festival – Song of Our Roots, summer evenings of organ and chamber music in the Jarosław Abbey, the Benedictine Long Distance Runs and the European Heritage Days combined since a few years with the Benedictine Fair organized with great momentum. The return to merchant and fair traditions proved to be an extremely successful project. The fair has become not only an opportunity to trade in products exclusively of own production and handicraft, but also for numerous accompanying events, such as lectures and seminars, workshops, concerts, various competitions, exhibitions and other events, the motto of which is always the motto of the European Heritage Days. The fair is also an opportunity to discover and preserve the intangible heritage that connects people regardless of ownership issues, language or different views.

The organization of these events is a reaction – as Father Marek Pieńkowski says – to the needs of the society. Every year they gather more and more believers and pilgrims, tourists and inhabitants of the city and its surroundings. Their scope is becoming wider and wider, gathering and uniting from different social groups and nationalities. Permanent exhibitors

coraz szerszy, gromadzą i jednoczą osoby z różnych grup społecznych i różnych narodowości. Stałymi wystawcami są goście z Węgier. Wszyscy, którzy przybywają do opactwa, mogą korzystać ponadto ze stałej oferty kulturalnej i edukacyjnej, obejrzeć kilka ekspozycji w klasztorze, w którym mieszczą się izba pamięci arcybiskupa Ignacego Tokarczuka i sala papieska z eksponatami – pamiątkami ich patronów. Ponadto znajdują się tam stałe wystawy, takie jak: „Historia Opactwa na starej fotografii”, „Dobrodzieje, Użytkownicy i Rezydenci Jarosławskiego Opactwa”, „Bilderkreuz” – czyli krzyż złożony z kilkunastu obrazów Michała Posina z Berlina, interesująca kolekcja chorągwi maryjnych autorstwa Jadwigi Styrny-Nawrockiej z Krakowa, kolekcja malarstwa Józefa Machały przedstawiającego pejzaże Podkarpacia, kolekcja okolicznościowych medali Piotra Roga z Jarosławia, makietę Jarosławskiego Opactwa z 150 000 zapalek autorstwa Mariana Zbieraka. Rocznie odbywa się w klasztorze dodatkowo kilkanaście wystaw czasowych (il. 9). Nie chodzi tutaj tylko o sztukę wysokich lotów, ale i o społeczną integrację, odkrywanie pasji i dzielenie się zainteresowaniami z innymi. Z tego względu opactwo skupia i integruje nie tylko miejscową społeczność. Na jego terenie odbywają się ponadto liczne uroczystości patriotyczne, zjazdy, zloty, konferencje wynikające z działalności „opackich” grup i stowarzyszeń, a także z jego otwartości na społeczne inicjatywy. Nie można zapomnieć, że w opactwie mieści się studio lokalnego radia „Fara”, które, będąc na miejscu, w sposób szczególny uczestniczy i promuje działalność ośrodka i organizowane wydarzenia.

Warto zauważyć, że w omawianym przedziale czasowym nastąpiły pewne korzystne zmiany w kwestii dotyczącej ochrony konserwatorskiej najbliższego otoczenia zespołu wpisanego do rejestru zabytków w 1949 roku tylko w obrębie górnych murów obronnych i drogi dojazdowej, tj. dawnego mostu łączącego Wzgórze św. Mikołaja z sąsiednim wzgórzem, gdzie

9

are guests from Hungary. All those who come to the abbey can also enjoy a permanent cultural and educational offer, see several exhibitions in the monastery, which houses the memorial chamber of Archbishop Ignacy Tokarczuk and the papal hall with exhibits – memorabilia of their patrons. In addition, there are permanent exhibitions such as: “The History of the Abbey in Old Photographs”, “Benefactors, Users and Residents of the Jarosław Abbey”, “Bilderkreuz” – a cross composed of several paintings by Michał Posin from Berlin, an interesting collection of Marian flags by Jadwiga Styrna-Nawrocka from Krakow, a collection of paintings presenting landscapes of Podkarpacie by Józef Machała, a collection of occasional medals by Piotr Róg from Jarosław, a model of the Jarosław Abbey made from 150,000 matches by Marian Zbierak. In addition, several temporary exhibitions are held annually in the monastery (fig. 9). This is not only about high art, but also about social integration, discovering passions and sharing them with others. For this reason, the abbey gathers and integrates not only the local community. It also hosts numerous patriotic ceremonies, conventions, rallies, conferences resulting from the activities of “abbey” groups and associations, as well as from its openness to social initiatives. It should not be forgotten that the abbey houses the studio of the local radio station “Fara”, which, being on site, participates in and promotes the activities of the centre and the organized events.

It is worth noting that in the discussed period of time there have been some beneficial changes concerning the issue of conservation protection of the nearest surroundings of the complex, entered

9. Korytarz klasztorny skrzydła północnego. Fot. J. Stęchły, 2018

9. Monastery corridor of the north wing. Photo by J. Stęchły, 2018

położony jest kościół pojezuicki³⁹. W 2006 roku do gminnej ewidencji zabytków włączone zostały pozostałości fortyfikacji: fosa i stok wokół wzgórza. W 2007 roku uchwalony został mpzp Zespołu Staromiejskiego łącznie z terenem opactwa⁴⁰. W 2008 roku utworzono Park Kulturowy Zespołu Staromiejskiego oraz Klasztoru oo. Dominikanów, którego plan ochrony wyznaczył kierunek działań także dla opactwa i jego najbliższego otoczenia⁴¹. W 2013 roku na wniosek Gminy Miejskiej Jarosław został dokonany wpis do rejestru zabytków dolnego muru oporowego wraz z częścią stoku wzgórza od strony północno-wschodniej⁴². Podjęto również prace projektowe, w ślad za nimi remontowe i konserwatorskie dolnego muru oporowego. W ostatnich latach uporządkowano teren przed dawną bramą gospodarczą poprzez rozbiórkę kompletnie zniszczonych budynków – mieszkalnego i gospodarczego, a w 2018 roku Gmina Miejska wykonała parking przy bramie wjazdowej do opactwa.

Opactwo siedzibą Klasztoru ss. Benedyktynek: 1991-2018

Ośrodek Kultury i Formacji Chrześcijańskiej nie zajmuje wszystkich komponentów założenia w obrębie murów obronnych. Jego część jest własnością i pozostaje w zarządzie Klasztoru Sióstr Benedyktynek. Kiedy siostry benedyktynki przybyły do opactwa w 1990 roku, zamieszkały w zniszczonym budynku wzniesionym w latach 1949-1952 jako internat dla dziewcząt. Z czasem zaadaptowały wnętrza na mieszkanie i kaplicę. W latach 2009-2013 wykonały kompleksowy remont budynku, łącznie z instalacjami grzewczą, kanalizacyjną i elektryczną. Kaplica klasztorna zyskała nowy wystrój i wyposażenie według projektu artysty rzeźbiarza Dariusza Jasiewicza z Jarosławia. W 2010 roku staraniem siostry przełożonej Barbary Dendor rozpoczęto działania zmierzające do remontu dwóch budynków przy murze, na południe od bramy wjazdowej, tj. dawnego domu dla oficerów oraz magazynu żywności dla koni. Zostały one zaadaptowane na mieszkanie oraz pokoje gościnne. W kolejnych latach wykonano kompleksowe prace remontowe i konserwatorskie budynku gościnnego, tzw. rezydencji dewotek. Przeprowadzone z wielką starannością i dbałością o zabytkową substancję

into the register of monuments in 1949 only with respect to the upper defensive walls and the access road, i.e. the former bridge connecting St. Nicholas Hill with the neighbouring hill where the post-Jesuit church is located³⁹. In 2006 the remains of the fortification were included in the municipal register of monuments: the moat and the slope around the hill. In 2007, the local spatial development plan of the Old Town Complex, including the abbey grounds, was passed⁴⁰. In 2008, the Culture Park of the Old Town Complex and the Monastery of the Dominican Order was created, whose protection plan set the direction of activities also for the abbey and its immediate surroundings⁴¹. In 2013, at the request of the Jarosław Municipality, an entry was made in the register of monuments of the lower retaining wall together with a part of the slope of the hill from the north-eastern side⁴². Design works were also undertaken, followed by renovation and conservation of the lower retaining wall. In recent years, the area in front of the former service gate has been cleaned up by demolishing the completely destroyed residential and service buildings, and in 2018 the Municipality built a parking lot at the entrance gate to the abbey.

The abbey as the seat of the Benedictine Monastery: 1991-2018

The Centre for Christian Culture and Formation does not occupy all the components of the complex within the defensive walls. Part of it is owned and administered by the Benedictine Monastery. When the Benedictine sisters arrived at the abbey in 1990, they lived in a dilapidated building erected between 1949 and 1952 as a boarding house for girls. With time, the interior of the boarding house was adapted for residential areas and a chapel. In 2009-2013, they carried out a comprehensive renovation of the building, including heating, sewage and electrical installations. The monastery chapel was given a new decor and furnishings designed by the sculptor Dariusz Jasiewicz from Jarosław. In 2010, thanks to the efforts of Sister Superior Barbara Dendor, actions were initiated to renovate two buildings by the wall, south of the entrance gate, i.e. the former officers' house and the horse food storehouse. They were adapted for use as

pozwołyły na utworzenie nowych miejsc gościnnych, zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem obiektu. Kolejny etap prac objął budynek wzniesiony na reliktach rezydencji kapelanów na potrzeby internatu szkoły budowlanej, który właściwie stanowił ruinę. Budynek ten został rozebrany. Zachowano tylko jego południową ścianę – czyli oryginalny mur rezydencji kapelanów, a jednocześnie fragment obwarowań opactwa, przy którym kontynuowane są prace konserwatorskie. Przy nim powstaje już nowy budynek z przeznaczeniem na przedszkole. Architektoniczna forma nowego obiektu w tym zabytkowym założeniu może nasuwać pytania i budzić wątpliwości. Funkcja jest powrotem do tradycji – do nauczania prowadzonego przy benedyktyńskich klasztorach żeńskich – jednak współczesne potężne tafle szkła tworzące niemal całą północną ścianę budynku dezintegrują zabytkowe wnętrze założenia zarówno pod względem materiałowym, jak stylistycznym. Oczywiście całość będzie można ocenić dopiero po zakończeniu prac i zagospodarowaniu najbliższego otoczenia, które obecnie jest porządkowane i niwelowane. Warto jednak zadać pytanie, czy „Mikołajkowe Przedszkole” będzie szansą na dalszy rozwój benedyktyńskiego opactwa, czy zagrożeniem dla ducha tego miejsca (il. 10)?

Zarządzanie częścią opactwa należącą do klasztoru sióstr benedyktynek, dodajmy: zakonu klauzurowego, jest nowym etapem w jego dziejach, otwarciem na potrzeby społeczne. Stąd właśnie pokoje gościnne (70 miejsc noclegowych), rekolekcje dla określonych grup społecznych, cykliczne spotkania modlitewne. Aktywnie prowadzona akcja „Zrób i mały krok dla dzieci” służąca budowie przedszkola spotkała się z odzewem życzliwych osób w całej Polsce, lecz bez tak wielkiego zaangażowania siostry Barbary i integracji darczyńców efektów by nie było. Zabytek dla sióstr okazał się ciągnącą się już ponad 20 lat lekcją sztuki budowlanej i konserwatorskiej, pasmem licznych problemów, ale przede wszystkim potencjałem do realizacji benedyktyńskiej misji zakonnej – ora et labora.

10. Przy pracy. Zbiory Klasztoru Sióstr Benedyktynek w Jarosławiu

10. At work. The collection of the Benedictine Monastery in Jarosław

residential and guest rooms. In the following years, comprehensive renovation and conservation work was carried out in the guest house, the so-called Devotees' Residence. Works carried out with great care and attention to the historical substance, allowed the creation of new guest rooms in accordance with the original purpose of the building. The next stage of work included the building built on the relics of the chaplain's residence erected for the needs of the boarding house of the construction school, which

was a ruin. This building was dismantled. Only its southern wall has been preserved, i.e. the original wall of the chaplain's residence and, at the same time, a fragment of the abbey's fortifications, where conservation work continues. A new building is being built next to it, intended for a kindergarten. The architectural form of the new building in this historic complex may raise doubts and questions. The function is a return to tradition – to teaching at Benedictine women's monasteries – but the modern, big glass panes that form almost the entire northern wall of the building disintegrate the historic interior of the complex in terms of both material and style. Of course, the whole can only be assessed once the works have been completed and the immediate surroundings, which are currently being cleaned up and levelled out, have been developed. However, it is worth asking a question whether “The Nicholas Kindergarten” will be a chance for further development of the Benedictine abbey, or a threat to the spirit of this place (fig. 10)?

The management of the part of the abbey that belongs to the Benedictine monastery, let us add: an

11

Podsumowanie

Można śmiało powiedzieć, że ostatnie 15 lat zarządzania dziedzictwem opactwa benedyktyńskiego jest odzwierciedleniem wzrostu świadomości jego wartości wśród właścicieli i pozostałych interesariuszy. Szybko zdali sobie sprawę z potencjału, jaki tkwi w założeniu, widząc, że zaangażowanie w proces zachowania, utrwalania i opieki nad dziedzictwem służy rozwojowi ośrodka i klasztoru pod względem religijnym, kulturalnym i społecznym. Zabytkowe wartości stały się fundamentem do pozyskania środków finansowych umożliwiających wszelkie remonty i prace konserwatorskie, a tym samym prowadzenie działalności turystycznej i rozwój ekonomiczny. Rocznie ośrodek oraz klasztor sióstr benedyktynek składają po kilkanaście wniosków o dofinansowanie prac konserwatorskich oraz na działania tzw. miękkie, które dotyczą integracji społecznej, kultury lub edukacji. Warto wymienić chociaż główne źródła finansowania, które pozwoliły na tak olbrzymi zakres wykonanych zadań. Środki pochodziły (począwszy od 1991 r.): z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Funduszu Kościelnego, Fundacji Polsko-Niemieckie Pojednanie, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, od Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z Wojewódzkiego i Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Sejmiku

enclosed order, is a new stage in its history, an opening to social needs. Hence the guest rooms (70 beds), retreats for specific social groups, regular prayer meetings. The active campaign “Take 1 small step for children” aimed at building a kindergarten met with the response of friendly people from all over Poland, but without the great involvement of Sister Barbara and the integration of donors, the results would not have been possible. For the sisters, the monument turned out to be a lesson in construction and conservation art lasting for over 20 years, a series of numerous problems, but most of all the potential for the implementation of the Benedictine mission – ora et labora.

Conclusion

We can safely say that the last 15 years of managing the heritage of the Benedictine Abbey reflect a growing awareness of its value among its owners and other stakeholders. They quickly realized the potential of the complex, seeing that the involvement in the process of preserving, maintenance and protection of the heritage served the religious, cultural and social development of the centre and the monastery.

11. Widok na jarosławskie opactwo. Fot. J. Stęchły, 2018

11. View of the Jarosław abbey. Photo by J. Stęchły, 2018

Wojewódzkiego, Powiatu Jarosławskiego, Gminy Miejskiej Jarosław, Fundacji Eko Fundusz oraz od tysięcy wiernych i turystów. Są one również odzwierciedleniem aktywnego zarządzania założeniem. Po kilkunastu latach okazuje się, że to właśnie funkcja miała decydujący wpływ na zachowanie dziedzictwa: to kościół i klasztor sióstr benedyktynek – czyli ośrodek sacrum – stały się produktem rynkowym dzięki przeznaczeniu klasztoru, rezydencji dewotek i innych budynków na potrzeby społeczeństwa i jego działalności. Otwarcie się przez zarządców na tak szerokie gremium odbiorców, prowadzona działalność w wymiarze kulturalnym, religijnym, turystycznym także przynoszą dochody umożliwiające utrzymanie wszystkich obiektów oraz zapewniające wkład własny przy kolejnych wnioskach o dotacje na ochronę dziedzictwa benedyktyńskiego. Przedstawienie kluczowych działań ośrodka zarówno w zakresie ochrony konserwatorskiej założenia klasztorowego, jak i tej kulturalnej, oświatowej, religijnej to niekompletny obraz rzeczywistości i pracy włożonej w obiekt, aczkolwiek daje wyobrażenie potencjału, jaki tkwi w założeniu klasztorowym na Wzgórzu św. Mikołaja i tego, jak jest on wykorzystywany. Jednak ten sukces, bo tak należy nazwać dotychczasowe działania i osiągnięcia, jest też wynikiem zachowania równowagi pomiędzy ochroną wartości a ich wykorzystaniem. Postępująca powszechnie komercjalizacja zabytków szczęśliwie

The historic values have become the foundation for raising funds to enable all repairs and conservation work, and thus to conduct tourism activities and economic development. Every year, the centre and the monastery of the Benedictine sisters submit several applications for co-financing of conservation works and the so-called soft activities related to social integration, culture or education. It is worth mentioning at least the main sources of financing, which allowed for such a huge range of tasks. Starting from 1991, the resources came from: The European Regional Development Fund, the Church Fund, the Polish-German Reconciliation Foundation, the Ministry of Culture and National Heritage, the Podkarpackie Regional Monuments Inspector, the Regional and National Fund for Environmental Protection and Water Management, the Regional Assembly (Sejmik), the Jarosław District, the Jarosław Municipality, the Eko Fundusz Foundation and thousands of faithful and incoming tourists. They also reflect the active management of the complex. After a dozen or so years it turns out that this was function that had a decisive influence on the preservation of the heritage: it was the church and monastery of the Benedictine sisters – that is, the sacred centre – that became a market product by designating the monastery, the Devotees' Residence and other buildings for the benefit of the society and its activities. The administrators' opening up to such a wide audience, the implemented cultural, religious and tourist activities also allow for an income enabling the maintenance of all the facilities and their own contribution to the subsequent applications for subsidies for the protection of the Benedictine heritage. The presentation of the key activities of the centre in the field of conservation of the monastery, as well as the cultural, educational, religious and other activities of the centre, provides an incomplete picture of the reality and the work carried out on the site, although it gives an idea of the potential of the monastery situated on St. Nicholas Hill and the way it is used. However, this success, as the previous actions and achievements should be called, is also the result of maintaining a balance between the protection of values and their use. The progressing commercialization of monuments fortunately stopped at the gates of the abbey. Moderation in the standardization of the complex allows not only for the

zatrzymała się u bram opactwa. Umiar w standaryzacji założenia pozwala nie tylko na rozwój ośrodka, ale również na zachowanie *genius loci*.

Co właściwie stanowi o „duchu” jarosławskiego opactwa – klasztorze na wzgórzu otoczonym obronnymi murami? Zapewne wartości architektoniczne, artystyczne i historyczne, ale i te niematerialne. Niewątpliwie współtworzą go malownicze widoki murów i baszt, kamienny portal z 1622 roku nieco już zniszczony (przez co wydaje się, że wartość dawności, a nie konserwacji bardziej przemawia do odbiorcy), ale i siostry benedyktynki przemykające w czarnych habitach i wykrochmalonych kornetach, duch modlitwy i skupienia uczestników ignacjańskich rekolekcji. Ten duch stanowi o fenomenie tego miejsca i jest największą wartością opactwa, której nie można zatracić.

Opactwo benedyktynek w Jarosławiu oraz całe Wzgórze św. Mikołaja, jako miejsce lokacji miasta, stanowią ważny dokument tożsamości zakonu benedyktyńskiego, miasta i regionu. Dlatego też zarządzanie nie powinno ograniczać się tylko do przestrzeni wewnątrz murów, ale do całego wzgórza. Niestety, cały teren podzielony jest pomiędzy kilkunastu właścicieli: Klasztor ss. Benedyktynek, Kurię Metropolitalną reprezentowaną przez Ośrodek Kultury i Formacji Chrześcijańskiej, Gminę Miejską Jarosław, ale również Związek Działkowców oraz osoby prywatne, których posesje sąsiadują z benedyktyńskimi murami. Zapewne tylko wzajemna współpraca przyniosłaby wymierne efekty, ale wiąże się to z koniecznością budowania związku nie tylko z własnością – działką (kawalkiem muru, basztą), ale także z wyjątkowym założeniem: zespołem kościelno-klasztornym i historią miasta, ze zrozumieniem wartości całego założenia w krajobrazie kulturowym, zrozumieniem znaczenia jego ekspozycji w panoramie. Dlatego też ważną rolę w tym procesie odgrywają samorządy lokalny i wojewódzki, które powinny dostrzegać i w pełni wykorzystać potencjał opactwa dla rozwoju lokalnego i regionalnego, zdawać sobie sprawę, że trwająca od kilkunastu lat *fabrica ecclesiae* wymaga kontynuacji i dalszych nakładów finansowych.

Opactwo benedyktyńskie w Jarosławiu to dziedzictwo, którego wartości kształtowanej przez ponad 400 lat nie znajdziemy w żadnym innym miejscu. Warto się zastanowić, czy na obecnym etapie działań nie zachodzi potrzeba zdefiniowania i sprecyzowania

development of the centre, but also for the preservation of the *genius loci*.

What exactly determines the “spirit” of the Jarosław abbey – a monastery on a hill surrounded by fortified walls? Definitely the architectural, artistic and historical values, but also intangible values. Undoubtedly, it is co-created by picturesque views of the walls and towers, the stone portal from 1622, slightly damaged (which makes it seem that the value of antiquity rather than conservation speaks more to the recipient), but also the Benedictine sisters walking around in their black habits and starched cornets, the spirit of prayer, the concentration of participants of the Ignacy retreat. This spirit determines the phenomenon of the place and is the greatest value of the abbey, which cannot be lost.

The Benedictine Abbey in Jarosław and the entire St. Nicholas Hill, as the place of the charter location of the city, are an important document of the identity of the Benedictine Order, the city and the region. Therefore, management should not be limited to the area inside the walls, but to the entire hill. Unfortunately, the whole area is divided among several owners: the Benedictine Monastery, the Metropolitan Curia represented by the Centre for Christian Culture and Formation, the Jarosław Municipality, but also the Association of Allotment Holders and private individuals whose properties are adjacent to the Benedictine walls. Probably only mutual cooperation would bring measurable effects, but it is connected with the necessity of building a relationship not only with the property – a plot (a piece of wall, a tower), but also with the exceptional establishment: the church and monastery complex and the history of the city, understanding the value of the whole complex in the cultural landscape, understanding the importance of its exposition in the panorama. Therefore, an important role in this process is played by local and regional authorities, which should recognize and fully exploit the potential of the abbey for local and regional development, be aware that the *fabrica ecclesiae*, lasting for several years, requires continuation and further financial outlays.

The Benedictine Abbey in Jarosław is a heritage whose value, shaped over 400 years, can be found in no other place. It is worth considering whether at the present stage of activities there is a need to define and

przedmiotu ochrony i jego granic jako zespołu tworzącego zintegrowaną historyczną całość? Czy z uwagi na wartość historycznych relacji widokowych nie warto dokonać analiz i wskazać perspektyw widokowych, które powinniśmy chronić? Czy nie dokonać zmian w zapisach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego służących ochronie otoczenia? Czy na tym etapie inwestowania w obrębie założenia i jego otoczeniu nie należy przyjrzeć się, jak dotychczasowe prace zmieniły zabytek, w jakim kierunku zmierzają i wskazać wartości, których nie wolno zmienić? Czy prowadzone działania powinny być nadal tylko „reakcją i odpowiedzią na potrzeby społeczne”, czy już przemyślanym procesem zarządzania dziedzictwem? A to wszystko po to, byśmy mogli doświadczać zrównoważonego rozwoju i ducha benedyktyńskiego opactwa przez kolejne lata i być dumni z naszego wspólnego dziedzictwa, w zachowanie którego wszyscy możemy się włączyć (il. 11). ■

Jadwiga Stęchły, historyczka sztuki (Uniwersytet Wrocławski), dr nauk technicznych w dyscyplinie architektura i budownictwo (Politechnika Wrocławska). Ponad 20 lat zawodowo związana z ochroną zabytków. Obecnie zatrudniona w Narodowym Instytucie Dziedzictwa Oddziale Terenowym w Rzeszowie. Swoje zainteresowania skupia wokół historii i sztuki Jarosława, teorii i problematyki ochrony konserwatorskiej ze szczególnym uwzględnieniem historycznej stolarki drzwiowej.

specify the subject of protection and its borders as a complex forming an integrated historical whole. Is it not worthwhile to make analyses and point out the view perspectives that we should protect because of the value of historical view relations? Should we not make changes to the provisions of the local spatial development plan to protect the environment? Is it not necessary at this stage of investment in the area of the complex and its surroundings to look at how the previous works have changed the monument, in which direction they are heading and to indicate the values that cannot be changed? Should the actions carried out so far continue to be just a “response to social needs” or a well thought-out heritage management process? This is all so that we can experience the sustainable development and spirit of the Benedictine abbey over the years and be proud of our common heritage, in the preservation of which we can all contribute (fig. 11). ■

Jadwiga Stęchły, art historian (University of Wrocław), PhD of technical sciences in the field of architecture and construction (Wrocław University of Technology). For over 20 years professionally associated with the protection of monuments. Currently employed in the National Heritage Board of Poland, Regional Office in Rzeszów. Her interests focus on the history and art of Jarosław, the theory and issues of conservation protection, with particular emphasis on historical door joinery.

Przypisy

- 1 Założenie kościelno-klasztorne panien benedyktynek w Jarosławiu zostało ufundowane na pocz. XVII w. przez właścicielkę miasta Annę Ostrogską, usytuowane na Wzgórzu św. Mikołaja (miejsce pierwotnej lokacji miasta) i otoczone murami z dziewięcioma basztami. W rękach klasztoru pozostawało do czasu kasaty zakonu w 1782 r., po czym zostało zaanektowane na potrzeby Komisji Mundurowej, a następnie koszarzy piechoty austro-węgierskiej zw. „Anna Kasarne”. W okresie międzywojennym cały teren użytkowany był przez wojsko polskie. W czasie II wojny światowej został zajęty przez wojska niemieckie. Po wojnie nadal zmieniali się jego właściciele i użytkownicy. Szerzej na temat dziejów założenia: I. Rychlik, *Klasztor i kościół PP. Benedyktynek w Jarosławiu*, Jarosław 1903; M. Orłowicz, *Jarosław, jego przeszłość i zabytki*, Lwów–Warszawa 1921; A. Broniewska, *Były klasztor Panien benedyktynek w Jarosławiu. Studium historyczno-architektoniczne i projekt adaptacji*, niepublikowana praca magisterska, Wrocław 1959, mps w Archiwum Muzeum Kamienica Orsettich w Jarosławiu; Z. Głowacki, *Przewodnik historyczny po wzgórzu św. Mikołaja w Jarosławiu*, Jarosław 1997; J. Hołub, *Dawne opactwo PP. Benedyktynek*, Jarosław 1999; K. Kieferling, *Kościół i klasztor PP. Benedyktynek w Ja-*

Endnotes

- 1 The Benedictine church and monastery complex in Jarosław was founded in the early seventeenth century by the town's owner Anna Ostrogaska, situated on St. Nicholas Hill (the site of the original location of the town) and surrounded by walls with nine fortified towers. The complex remained in the hands of the monastery until the dissolution of the order in 1782, when it was annexed for the needs of the Uniforms (Military) Commission and then the Austro-Hungarian infantry barracks, called “Anna Kasarne”. In the interwar period the whole area was used by the Polish army. During World War II it was occupied by the German army. After the war, its owners and users changed. More information on the history of the complex: I. Rychlik, *Klasztor i kościół PP. Benedyktynek w Jarosławiu*, Jarosław 1903; M. Orłowicz, *Jarosław, jego przeszłość i zabytki*, Lwów–Warszawa 1921; A. Broniewska, *Były klasztor Panien benedyktynek w Jarosławiu. Studium historyczno-architektoniczne i projekt adaptacji*, an unpublished master's thesis, Wrocław 1959, typescript in the Archives of the Orsetti Tenement House Museum in Jarosław; Z. Głowacki, *Przewodnik historyczny po wzgórzu św. Mikołaja w Jarosławiu*, Jarosław 1997; J. Hołub, *Dawne opactwo PP. Benedyktynek*, Jarosław 1999; K. Kieferling, *Kościół i klasztor*

- rosławiu. *Rys historyczny, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, R. 12-13, 2000-2002, s. 193-219; Z. Bieńkowska, Kościół i klasztor PP. Benedyktyn w Jarosławiu. Analiza stylistyczna, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, R. 12-13, 2000-2002, s. 221-241; A. Sroka (OFM), Czterysta lat Opactwa Benedyktyn w Jarosławiu 1611-2011, Jarosław 2011; A. Socha, M. Gosztyła, Przemiany przestrzenne oraz architektoniczne wzgórze św. Mikołaja w Jarosławiu, „Wiadomości Konserwatorskie” 2011, nr 29, s. 42-58; J. Stęchły, Zagospodarowanie przestrzenne Wzgórza Świętego Mikołaja w Jarosławiu w latach 1782-1914, „Ochrona Zabytków” 2013, nr 1-4, s. 87-100.*
- 2 Na podstawie fotokopii dokumentów pozostających w zbiorach autorki dotyczących koszar „Anna Kasarne”, pochodzących z Österreichisches Staatsarchiv.
 - 3 Pismo J. Piotrowskiego do Prezydium Magistratu w Jarosławiu z dn. 19.10.1922 r., Archiwum Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie (dalej: AITS), sygn. 87, brak paginacji.
 - 4 Pismo J. Piotrowskiego do gen. W. Wieczorkiewicza z dn. 11.04.1924 r., AITS, brak paginacji.
 - 5 Pismo burmistrza miasta Jarosławia do Starosty Powiatowego z dn. 12.02.1945 r., Archiwum Państwowe w Przemyślu (dalej: APP), Starostwo Powiatowe w Jarosławiu, Zesp. 29, sygn. 23, s. 20.
 - 6 Pismo z dn. 06.06.1945 r., APP, Zesp. 29, sygn. 116, s. 4.
 - 7 Pismo z dn. 16.05.1947 r., APP, Zesp. 29, sygn. 116, s. 62.
 - 8 Odpis z dn. 24.04.1947 r., APP, Zesp. 29, sygn. 116, s. 56.
 - 9 Parcela budowlana nr 1 (lwh 1614) oraz droga dojazdowa nr 8683.
 - 10 Protokół zdawczo-odbiorczy z dn. 20.05.1947 r. spisany przy udziale: p.por. Mariana Wąsacza z Rej. Adm. Koszar w Rzeszowie, Eugeniusza Kluzka z Rej. Zarz. Kwatermistrzostwa Budowlanego w Przemyślu, Stanisława Rozkiewicza – Administratora Koszar w Jarosławiu oraz ze strony odbierającej Augusta Mazurkiewicza – Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Franciszka Kruka – Wicestarosty Jarosławskiego oraz Zbigniewa Szulca z Referatu Kultury i Sztuki w Jarosławiu, APP, Zesp. 29, sygn. 116, s. 57.
 - 11 B. Strzelec, *Powstanie i rozwój Internatu Zespołu Szkół Budowlanych*, praca zbiorowa, J. Domka (red.), Jarosław 1986, s. 106.
 - 12 J. Domka (red.), *Od C.K. Szkoły Rzemiosł Budowlanych do Zespołu Szkół Budowlanych i Ogólnokształcących w Jarosławiu 1911-2011*, praca zbiorowa, Jarosław 2011, s. 138-146.
 - 13 Pismo z dn. 14.02.1979 r., zbiory archiwalne Ośrodka Kultury i Formacji Chrześcijańskiej (dalej: OKiFCh). Przywołane pismo oraz wszystkie pozostałe akta dotyczące prac remontowych i konserwatorskich, na których oparte zostało niniejsze opracowanie, zgromadzone są w układzie chronologicznym, w kilkunastu teczkach, nie sygnowane i nie numerowane, dlatego niżej oznaczone tylko skrótem: zb. OKiFCh.
 - 14 Przy remoncie wież pozostawiono na wiele lat rusztowania, co – niestety – przyczyniło się do dalszych niszczeń. Woda deszczowa odbijająca się od podestów powodowała niszczenie tynków. Dzieła dopełnili wykonawcy prac robót biurowych, którzy – zrzucając w dół deski z dużych wysokości – niszczyli podokienniki, gzymsy, obróbki blacharskie, przeszklenia okien, a także dach kościoła i klasztoru.
 - 15 Uchwała M.R.N. Nr VII/36/79 z dn. 25.04.1979 r.
 - 16 Pismo z dn. 20.05.1980 r., zb. OKiFCh.
 - 17 Pismo z dn. 12.07.1980 r., zb. OKiFCh.
 - 18 Pismo z dn. 16.08.1982 r., zb. OKiFCh.
 - 19 Protokół z dn. 20.10.1933 r., Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. S. Stefanyka. Oddział Rękopisów: PP. Benedyktyn w Jarosławiu. *Rys historyczny, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, Year 12-13, 2000-2002, pp. 193-219; Z. Bieńkowska, Kościół i klasztor PP. Benedyktyn w Jarosławiu. Analiza stylistyczna, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, Year 12-13, 2000-2002, pp. 221-241; A. Sroka (OFM), Czterysta lat Opactwa Benedyktyn w Jarosławiu 1611-2011, Jarosław 2011; A. Socha, M. Gosztyła, Przemiany przestrzenne oraz architektoniczne wzgórze św. Mikołaja w Jarosławiu, „Wiadomości Konserwatorskie” 2011, No. 29, pp. 42-58; J. Stęchły, Zagospodarowanie przestrzenne Wzgórza Świętego Mikołaja w Jarosławiu w latach 1782-1914, „Ochrona Zabytków” 2013, No. 1-4, pp. 87-100.*
 - 20 On the basis of photocopies of documents remaining in the author's collection concerning the barracks “Anna Kasarne” and coming from Österreichisches Staatsarchiv.
 - 21 J. Piotrowski's letter to the Presidium of the Municipal Authorities in Jarosław dated 19.10.1922, Archive of the Inspectorate of the Salesian Society in Krakow (further: AITS), file no.: 87, no pagination.
 - 22 J. Piotrowski's letter to General W. Wieczorkiewicz dated 11.04.1924, AITS, no pagination.
 - 23 Letter from the Mayor of Jarosław to the District Governor dated 12.02.1945, State Archive in Przemyśl (further: APP), District Governor's Office in Jarosław, coll. 29, file no. 23, p. 20.
 - 24 Letter dated 06.06.1945, APP, Coll. 29, file no. 116, p. 4.
 - 25 Letter dated 16.05.1947, APP, Coll. 29, file no. 116, p. 62.
 - 26 Copy from 24.04.1947, APP, Coll. 29, file no. 116, p. 56.
 - 27 Building plot no. 1 (lwh 1614) and access road no. 8683.
 - 28 Delivery and acceptance protocol of 20.05.1947, written with the participation of second-lieutenant Marian Wąsacz from the Reg. Adm. of the Barracks in Rzeszów, Eugeniusz Kluzek from the Reg. Management of the Construction Quartermaster's Office in Przemyśl, Stanisław Rozkiewicz, Barracks Administrator in Jarosław and on the part of the receiving party – August Mazurkiewicz, Regional Monuments Inspector, Franciszek Kruk, Deputy District Governor of Jarosław and Zbigniew Szulc from the Department of Culture and Art in Jarosław, APP, Coll. 29, file no. 116, p. 57.
 - 29 B. Strzelec, *Powstanie i rozwój Internatu Zespołu Szkół Budowlanych*, collective publication, J. Domka (ed.), Jarosław 1986, p. 106.
 - 30 J. Domka (ed.), *Od C.K. Szkoły Rzemiosł Budowlanych do Zespołu Szkół Budowlanych i Ogólnokształcących w Jarosławiu 1911-2011*, collective publication, Jarosław 2011, pp. 138-146.
 - 31 Letter dated 14.02.1979, archival collections of the Centre for Christian Culture and Formation (further: OKiFCh). The aforementioned letter and all other files concerning repair and conservation works, on which this study was based, are collected in chronological order, in several folders, not signed and not numbered, therefore below only marked with the abbreviation: coll. OKiFCh.
 - 32 During the renovation of the towers, scaffolding was left for many years, which unfortunately contributed to further damage. Rainwater hitting the platforms caused damage to the plaster. This was completed by the demolition workers who, by throwing down the boards from large heights, destroyed the window sills, cornices, sheet metal works, glazing of windows and the roof of the church and monastery.
 - 33 Resolution of M.R.N. No. VII/36/79 of 25.04.1979.
 - 34 Letter dated 20.05.1980, coll. OKiFCh.
 - 35 Letter dated 12.07.1980, coll. OKiFCh.
 - 36 Letter dated 16.08.1982, coll. OKiFCh.

- Fond 26. Urząd Konserwatorski Województwa Lwowskiego. Rękopis nr 33, s. 359-360, http://bazy.oss.wroc.pl/kzc/view_fond.php [data dostępu: 10.03.2019].
- 20 Warto zauważyć, kto brał udział w komisji dokonującej oględzin obiektu poza gen. Wieczorkiewiczem. Byli to inż. Stanisław Sierankiewicz – burmistrz miasta, dr Zbigniew Hornung – ówczesny konserwator zabytków, arch. Tadeusz Broniewski – ówczesny dyrektor Szkoły Budownictwa, Jan Harlender – sekretarz magistratu, założyciel jarosławskiego muzeum, mjr inż. arch. Mieczysław Demkowicz Dobrzański – projektant prac rekonstrukcyjnych nie tylko murów opactwa, ale wielu innych obiektów; można by rzec elita decydentów i specjalistów w dziedzinie ochrony zabytków.
- 21 Przekazanie obiektu nastąpiło 6 października 1988 r. – pismo z dn. 13 stycznia 1999 r., zb. OKiFCh. Nieoficjalnie szkoła, a właściwie użytkownicy internatu oraz budynku dawnej rezydencji dewotek, mieszkali tam do stycznia 1989 roku.
- 22 Wspomniany fragment muru zawalił się około 1925 r., a następnie był odbudowywany na ceglany fundamentie poprzez żelbetowe wzmocnienie pomiędzy podwaliną i wieńcem górnym. Ponownie zawalił się w 1988 r. z kilku powodów – przede wszystkim w wyniku osłabienia fundamentów spowodowanego ciągłym podmakaniem wodą gromadzącą się w znacznych ilościach w pomieszczeniach piwnicznych budynków gospodarczych stojących wcześniej przy murach i pod wpływem naporu gruntu od strony wewnętrznej. Zgodnie z deklaracją „Igloopolu” wyrwa w murze miała być doraźnie wykorzystywana do celów transportowych, a w terminie do pięciu lat – tj. zakończenia prac w kompleksie – mur miał zostać zrekonstruowany. W rezultacie prace wykonał już kolejny właściciel. W 1992 r. mur został odbudowany na żelbetowym fundamencie przy wykorzystaniu oryginalnej cegły. E. Makowiecki, *Dokumentacja odbudowanego fragmentu muru obronnego Opactwa siostr benedyktynek w Jarosławiu*, Jarosław 1992, zb. OKiFCh.
- 23 Por. A. Kadłuczka, L. Zapał, *Orzeczenie konstrukcyjno-konserwatorskie dotyczącego dawnego sposobu zabezpieczenia dachu klasztoru, ściany frontowej kościoła i muru oporowego*, Kraków 1988, Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyślu (dalej: AWUOZ), sygn. 3969; *Inwentaryzacja zespołu poklasztorowego benedyktynek w Jarosławiu*, praca zespołowa pod kier. A. Kadłuczki, Kraków 1988, AWUOZ, sygn. 3970; *Studium naukowo-historyczne dawnego opactwa benedyktynek w Jarosławiu*, praca zespołowa: Z. Bieńkowska, K. Kieferling, J. Kociuba, H. Jurjewicz, J. Starzewska, A. Buczek, H. Górecki, AWUOZ, sygn. 3971; H. Jurjewicz, J. Kociuba, *Badania archeologiczne na Wzgórzu Św. Mikołaja w Jarosławiu*, Jarosław 1989, AWUOZ, sygn. 3978; *Badania architektoniczne dawnego opactwa benedyktynek*, praca zespołowa pod kier. A. Kadłuczki, Kraków 1989, AWUOZ, sygn. 3979; H. Jurjewicz, *Dokumentacja z badań archeologicznych, architektonicznych i konserwatorskich. Wnioski konserwatorskie*, Jarosław, AWUOZ, sygn. 3980; H. Jurjewicz, J. Kociuba, *Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na terenie Wzgórza św. Mikołaja w Jarosławiu*, Jarosław 1988, AWUOZ, sygn. 4041.
- 24 Pismo z dn. 13.01.1989 r., zb. OKiFCh.
- 25 Pismo z dn. 27.06.1989 r., zb. OKiFCh.
- 26 Staraniem stowarzyszenia wykonane zostały prace remontowe południowych połączy dachu północno-zachodniego skrzydła klasztoru, łącznie z uzupełnieniem więźby dachowej, brakującej dachówki, przełożeniem części połączy dachowych, uzupełnieniem zniszczonych lub brakujących obróbek
- 19 Protocol of 20.10.1933, the Lviv National Scientific Library of Ukraine named after S. Stefanyk. Manuscripts department: Fond 26. The Monuments Protection Office of the Lviv Voivodship. Manuscript no. 33, pp. 359-360, http://bazy.oss.wroc.pl/kzc/view_fond.php [accessed on: 10.03.2019].
- 20 It is worth noting who participated in the commission that inspected the facility, apart from Gen. Wieczorkiewicz. This included: Eng. Stanisław Sierankiewicz, the mayor of the city, Dr Zbigniew Hornung, the then monument protection officer, arch. Tadeusz Broniewski, then director of the Construction School, Jan Harlender, secretary of the municipal office, founder of the museum in Jarosław, Major Eng. arch. Mieczysław Demkowicz Dobrzański, a designer of reconstruction works not only for the walls of the abbey, but also for many other buildings – one could say the elite of decision-makers and specialists in the field of monument protection.
- 21 The site was handed over on 6 October 1988 – a letter of 13 January 1999, coll. OKiFCh. Unofficially, the school, or rather the users of the boarding house and the building of the former Devotees' Residence, lived there until January 1989.
- 22 The said fragment of the wall collapsed around 1925 and was later rebuilt on a brick foundation by means of reinforced concrete between the foundation and the top. It collapsed again in 1988 for several reasons. First of all, due to the weakening of the foundations caused by the constant submersion in water accumulated in significant quantities in the basement of service buildings previously located at the walls and under the pressure of the soil from the inside. According to Igloopol's declaration, the cavity in the wall was to be used for transport purposes on an ad hoc basis, and within five years – i.e. the completion of works in the complex – the wall was to be reconstructed. Finally, the work was completed by the next owner. In 1992 the wall was rebuilt on a reinforced concrete foundation using the original brick. E. Makowiecki, *Dokumentacja odbudowanego fragmentu muru obronnego Opactwa siostr benedyktynek w Jarosławiu*, Jarosław 1992, coll. OKiFCh.
- 23 Cf. A. Kadłuczka, L. Zapał, *Orzeczenie konstrukcyjno-konserwatorskie dotyczącego dawnego sposobu zabezpieczenia dachu klasztoru, ściany frontowej kościoła i muru oporowego*, Kraków 1988, Archives of the Regional Monument Protection Office with its seat in Przemyśl (further: AWUOZ), file no. 3969; *Inwentaryzacja zespołu poklasztorowego benedyktynek w Jarosławiu*, collective work under the direction of A. Kadłuczka, Kraków 1988, AWUOZ, file no. 3970; *Studium naukowo-historyczne dawnego opactwa benedyktynek w Jarosławiu*, collective work: Z. Bieńkowska, K. Kieferling, J. Kociuba, H. Jurjewicz, J. Starzewska, A. Buczek, H. Górecki, AWUOZ, file no. 3971; H. Jurjewicz, J. Kociuba, *Badania archeologiczne na Wzgórzu Św. Mikołaja w Jarosławiu*, Jarosław 1989, AWUOZ, file no. 3978; *Badania architektoniczne dawnego opactwa benedyktynek*, collective work under the direction of A. Kadłuczka, Kraków 1989, AWUOZ, file no. 3979; H. Jurjewicz, *Dokumentacja z badań archeologicznych, architektonicznych i konserwatorskich. Wnioski konserwatorskie*, Jarosław, AWUOZ, file no. 3980; H. Jurjewicz, J. Kociuba, *Sprawozdanie z badań archeologicznych przeprowadzonych na terenie Wzgórza św. Mikołaja w Jarosławiu*, Jarosław 1988; AWUOZ, file no. 4041.
- 24 Letter dated 13.01.1989, coll. OKiFCh.
- 25 Letter dated 27.06.1989, coll. OKiFCh.
- 26 Thanks to the efforts of the association, the southern planes of the roof of the north-western wing of the monastery were renovated, including supplementing the roof truss,

- blacharskich; Protokół odbioru prac z 14.01.1993 r., zb. OKiFCh.
- 27 A. Sroka, *Czterysta lat opactwa...*, jw., s. 98.
- 28 Jednocześnie WKZ zlecił uzyskanie opinii konstrukcyjnej sklepień i wykonanie projektu rewaloryzacji kościoła, dokumentacji projektowej ślusarki, wykonanie badań stanu zachowania sztukaterii, wskazanie sposobu jej zabezpieczenia oraz odpowiedniej ekspertyzy portalu prowadzącego do kościoła.
- 29 Zasadność takiego toku działań została również potwierdzona w ekspertyzie Zespołu Rzeczoznawców Budowlanych z Centrum Usług Techniczno-Organizacyjnych Budownictwa Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa, zb. OKiFCh. Od 1992 roku funkcję inspektora nadzoru budowlanego objął inżynier Edward Makowiecki, a funkcję nadzoru konserwatorskiego Inga Sapetowa – historyk sztuki, wieloletni wojewódzki konserwator zabytków.
- 30 Dekret Metropolity Przemyskiego Abpa Józefa Michalika z dn. 01.08.1994 r., zb. OKiFCh.
- 31 Na temat prac remontowych przy zabytkach nieruchomości w opactwie por.: A. Sroka, *Czterysta lat...*, jw., s. 120-126, 134-140; J. Stęchły, *Prace remontowe i konserwatorskie w dawnym opactwie Panien Benedyktynek w latach 1991-2011*, „Biuletyn Informacyjny Miasta Jarosławia” 2011, nr 8, Wydanie specjalne: 400 lat jarosławskiego opactwa, s. 16-22; *Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. Wykaz prac remontowo-konserwatorskich wykonanych w latach 1999-2002 przy obiektach zabytkowych z terenu województwa podkarpackiego*, t. 1, cz. 2, Przemysł 2003, s. 159-161; t. 3, cz. 1 (2007-2010), Przemysł 2011, s. 197-199; t. 4, cz. 1 (2011-2014), Przemysł 2016, s. 131-133.
- 32 Decyzja z dn. 10.10.1994 r., zb. OKiFCh.
- 33 Na podstawie decyzji WKZ z 15.03.1996 r. i programu postępowania konserwatorskiego opracowanego przez firmę Ars Restauro Romana Dawidziaka z Rzeszowa – wykonawcy tychże prac.
- 34 Baszta była udostępniona ks. prof. dr hab. Tadeuszowi Ząsepi z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, a prace wykonane na jego koszt, w oparciu o rysunki koncepcyjne prof. dr. hab. arch. Marii Chomentowskiej z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i opisem technicznym inż. Edwarda Makowieckiego. Zakres wykonanych robót obejmował: uzupełnienie pokrycia dachu, otwarcie zamurowanych otworów okiennych, wstawienie stolarki okiennej i krat, wprowadzenie w części baszty posadzki z łomu kamiennego, a w części z desek, wprowadzenie nowych instalacji elektrycznych oraz kominka z systemem dogrzewającym.
- 35 Prace objęły remont więźb i elewacji wież, wykonanie hełmów, nowych okien, obróbek blacharskich na gzymsach i parapetach.
- 36 Decyzja WKZ z dn. 09.10.1998 r., zb. OKiFCh.
- 37 Na temat prac konserwatorskich przy zabytkach ruchomych w opactwie por.: A. Sroka, *Czterysta lat...*, jw., s. 110-118; J. Stęchły, *Prace remontowe...*, jw., s. 16-22; *Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. Wykaz prac remontowo-konserwatorskich wykonanych w latach 1999-2002 przy obiektach zabytkowych z terenu województwa podkarpackiego*, t. 1, cz. 1, Przemysł 2003, s. 282-283; s. 159-161; t. 2 (2003-2006), Przemysł 2007, s. 241-243; t. 3, cz. 1 (2007-2010), Przemysł 2011, s. 199-201.
- 38 Prace konserwatorskie przy sztukateriach sklepienia kościoła były prowadzone już wcześniej (od maja do sierpnia 1993 r. przez konserwatorów dzieł sztuki Adama Jasiewicza i Danutę Mazur), z uwagi na brak środków ograniczały się do pierwszego segmentu od łuku tęczowego. Po długiej
- the missing tiles, relocating parts of the roof planes, supplementing the damaged or missing flashings; Protocol on the Acceptance of Works of 14.01.1993, coll. OKiFCh.
- 27 A. Sroka, *Czterysta lat opactwa...*, op. cit., p. 98.
- 28 At the same time the Regional Monuments Inspector commissioned to obtain the structural opinion of the vaults and to prepare a project of church revalorization, design documentation of the joinery, research on the condition of the stuccowork, to indicate the manner of its protection and an appropriate expert report of the portal leading to the church.
- 29 The legitimacy of such a course of action was also confirmed in the expert report of the Team of Building Valuers from the Technical and Organizational Services Centre of the Polish Union of Building Engineers and Technicians, coll. OKiFCh. From 1992, the function of the building supervision inspector was taken over by engineer Edward Makowiecki, and the function of conservation supervision by Inga Sapetowa – an art historian, for many years a regional monuments inspector.
- 30 Decree of the Metropolitan Bishop of Przemyśl Archbishop Józef Michalik of 01.08.1994, coll. OKiFCh.
- 31 On the subject of renovation work on immovable monuments in the abbey, cf.: A. Sroka, *Czterysta lat...*, op. cit., pp. 120-126, 134-140; J. Stęchły, *Prace remontowe i konserwatorskie w dawnym opactwie Panien Benedyktynek w latach 1991-2011*, „Biuletyn Informacyjny Miasta Jarosławia” 2011, No. 8, special edition: 400 lat jarosławskiego opactwa, pp. 16-22; *Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. Wykaz prac remontowo-konserwatorskich wykonanych w latach 1999-2002 przy obiektach zabytkowych z terenu województwa podkarpackiego*, Vol. 1, part 2, Przemysł 2003, pp. 159-161; Vol. 3, part 1 (2007-2010), Przemysł 2011, pp. 197-199; Vol. 4, part 1 (2011-2014), Przemysł 2016, pp. 131-133.
- 32 Decision dated 10.10.1994, coll. OKiFCh.
- 33 On the basis of the decision of the Regional Monuments Inspector of 15.03.1996 and the programme of conservation proceedings prepared by Roman Dawidziak's Ars Restauro from Rzeszów – the contractor for the works in question.
- 34 The tower was made available to Rev. Prof. Dr hab. Tadeusz Ząsepa from the Catholic University of Lublin, and the works were made at his expense, based on the conceptual drawings of Prof. Dr hab. arch. Maria Chomentowska from the Catholic University of Lublin and a technical description of Eng. Edward Makowiecki. The scope of work included: supplementing the roof covering, opening the bricked-up window openings, insertion of window joinery and grilles, introduction of stone flooring in part of the tower and wooden boards in another part, introduction of new electrical installations and a fireplace with a heating system.
- 35 The works included renovation of the roof truss and tower elevations, making of cupolas, new windows, flashings on cornices and windowsills.
- 36 Decision of the Regional Monuments Inspector dated 09.10.1998, coll. OKiFCh.
- 37 On the subject of conservation work on movable monuments in the abbey, cf.: A. Sroka, *Czterysta lat...*, op. cit., pp. 110-118; J. Stęchły, *Prace remontowe...*, op. cit., pp. 16-22; *Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. Wykaz prac remontowo-konserwatorskich wykonanych w latach 1999-2002 przy obiektach zabytkowych z terenu województwa podkarpackiego*, Vol. 1, part 1, Przemysł 2003, pp. 282-283; pp. 159-161; Vol. 2 (2003-2006), Przemysł 2007, pp. 241-243; Vol. 3, part 1 (2007-2010), Przemysł 2011, pp. 199-201.

- przerwie dopiero w 1999 r. dokonano uzupełnień wykonanych dotychczas detali i zrekonstruowano wystrój sztukatorski całej nawy w oparciu o przekazy ikonograficzne i zachowane oryginalne fragmenty dekoracji sztukatorskiej. Wykonawcą prac była Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki Elżbiety i Zdzisława Wróblewskich z Jarosławia, podobnie jak przy wszystkich pozostałych elementach wyposażenia kościoła.
- 39** Decyzją o wpisie do rejestru zabytków z dnia 1 sierpnia 1949 r., nr A-7, póź. A-7/35, objęto parcelę gruntową nr 1 oraz drogę dojazdową nr 8687 wraz z budynkami.
- 40** Uchwała Nr 182/XIX/07 Rady Miasta Jarosławia z dnia 24 września 2007 r. w sprawie uchwalenia mpzp obszaru Zespołu Staromiejskiego.
- 41** Uchwała Nr 542/XLVIII/09 Rady Miasta Jarosławia z dnia 23 marca 2009 r. sprawie utworzenia Parku Kulturowego Zespołu Staromiejskiego oraz Klasztoru OO Dominikanów i uchwała Nr 543/XLVIII/09 z dnia 23 marca 2009 r. w sprawie przyjęcia Planu Ochrony Parku Kulturowego.
- 42** Decyzja nr A-1166 z dn. 01.07.2013 r.
- 38** Conservation work on the stuccowork of the vaulted ceiling of the church had already been carried out earlier (from May to August 1993 by art conservators Adam Jasiewicz and Danuta Mazur), but due to lack of funds they were limited to the first segment of the rood arch. After a long break, it was not until 1999 that the details made so far were supplemented and the stucco decoration of the whole nave was reconstructed on the basis of iconographic expressions and original fragments of the stucco decoration preserved. The contractor was Elżbieta and Zdzisław Wróblewski Studio of Conservation of Works of Art from Jarosław. They also carried out works on other elements of the church's furnishings.
- 39** Decision on the entry in the register of monuments of 1 August 1949, No. A-7, later A-7/35, included the plot of land No. 1 and access road No. 8687 along with the buildings.
- 40** Resolution No. 182/XIX/07 of the Jarosław City Council of 24 September 2007 on the adoption of the local spatial development plan for the area of the Old Town Complex.
- 41** Resolution No. 542/XLVIII/09 of the Jarosław City Council of 23 March 2009 on the creation of the Culture Park of the Old Town Complex and the Monastery of the Dominican Order and Resolution No. 543/XLVIII/09 of 23 March 2009 on the adoption of the Plan of Protection of the Culture Park.
- 42** Decision No. A-1166 of 01.07.2013.

Bibliografia / Bibliography

Źródła / Sources

- Archiwum Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie (AITS), sygn. 87.
- Archiwum Państwowe w Przemyślu (APP). Zespół Starostwa Powiatowego w Jarosławiu, zespół 29, sygn. 23, 116.
- Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. S. Stefanyka. Oddział Rękopisów: Fond 26. Urząd Konserwatorski Województwa Lwowskiego. Rękopis nr 33.
- Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyślu (AWUOZ), sygn. 3969, 3970, 3971, 3978, 3979, 3980, 4041.
- Zbiory archiwalne Ośrodka Kultury i Formacji Chrześcijańskiej w Jarosławiu. Akta w układzie chronologicznym, brak sygnatury.
- Głowacki Z., *Przewodnik historyczny po wzgórzu św. Mikołaja w Jarosławiu*, Jarosław 1997.
- Gosztyła M., *Przemiany przestrzenne oraz architektoniczne wzgórza św. Mikołaja w Jarosławiu*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2011, nr 29.
- Hołub J., *Dawne opactwo PP. Benedyktynek*, Jarosław 1999.
- Kieferling K., *Kościół i klasztor PP. Benedyktynek w Jarosławiu. Rys historyczny*, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, R. 12-13, 2000-2002.
- Orłowicz M., *Jarosław, jego przeszłość i zabytki*, Lwów-Warszawa 1921.
- Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. *Wykaz prac remontowo-konserwatorskich wykonanych w latach 1999-2002 przy obiektach zabytkowych z terenu województwa podkarpackiego*, t. 1, cz. 2, Przemyśl 2003.
- Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. *Wykaz prac konserwatorskich i remontowo-konserwatorskich wykonanych w latach 2003-2006 przy obiektach zabytkowych z terenu województwa podkarpackiego*, t. 2, Przemyśl 2007.
- Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. *Wykaz prac konserwatorskich i remontowo-konserwatorskich wykonanych w latach 2007-2010 przy obiektach zabytkowych z terenu województwa podkarpackiego*, t. 3, cz. 1, Przemyśl 2011.

Literatura / Literature

- Bieńkowska Z., *Kościół i klasztor PP. Benedyktynek w Jarosławiu. Analiza stylistyczna*, „Przemyskie Zapiski Historyczne”, R. 12-13, 2000-2002.
- Broniewska A., *Były klasztor Panien benedyktynek w Jarosławiu. Studium historyczno-architektoniczne i projekt adaptacji*, niepublikowana praca magisterska, Wrocław 1959, mps w Muzeum Kamienica Orsettich w Jarosławiu.
- Domka J. (red.), *Od C.K. Szkoły Rzemiosł Budowlanych do Zespołu Szkół Budowlanych i Ogólnokształcących w Jarosławiu 1911-2011*, Jarosław 2011.

Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. Wykaz prac konserwatorskich i remontowo-konserwatorskich wykonanych w latach 2011-2014 przy obiektach zabytkowych z terenu województwa podkarpackiego, t. 4, cz. 1, Przemyśl 2016.

Rychlik I., *Klasztor i kościół PP. Benedyktynek w Jarosławiu*, Jarosław 1903.

Sroka A., *Cztery lata opactwa benedyktynek w Jarosławiu 1611-2011*, Jarosław 2011.

Stęchły J., *Prace remontowe i konserwatorskie w dawnym opactwie Panien Benedyktynek w latach 1991-2011*, „Biuletyn Informacyjny Miasta Jarosławia” 2011, nr 8, wydanie specjalne, 400 lat jarosławskiego opactwa.

Stęchły J., *Zagospodarowanie przestrzenne Wzgórza Świętego Mikołaja w Jarosławiu w latach 1782-1914*, „Ochrona Zabytków” 2013, nr 1-4.